

Ured za demokratske institucije i ljudska prava

BOSNA I HERCEGOVINA

OPĆI IZBORI
7. oktobar 2018. godine

ODIHR Izborna posmatračka misija
Završni izvještaj

Varšava
25. januar 2019. godine

SADRŽAJ

I. SAŽETAK.....	1
II. UVOD I ZAHVALE.....	3
III. POZADINA I POLITIČKI KONTEKST	4
IV. PRAVNI OKVIR.....	5
V. IZBORNI SISTEM	6
VI. IZBORNA ADMINISTRACIJA.....	7
A. CENTRALNA IZBORNA KOMISIJA.....	8
B. KOMISIJE NA NIŽIM NIVOIMA	8
VII. REGISTRACIJA BIRAČA	10
VIII. REGISTRACIJA KANDIDATA	12
IX. IZBORNA KAMPANJA	13
X. FINANSIRANJE IZBORNE KAMPANJE	15
XI. MEDIJI	16
A. MEDIJSKO OKRUŽENJE I PRAVNI OKVIR.....	16
B. NALAZI PRAĆENJA MEDIJA.....	17
XII. UČEŠĆE NACIONALNIH MANJINA.....	18
XIII. PRIGOVORI I ŽALBE	19
XIV. POSMATRANJE IZBORA.....	21
XV. DAN IZBORA	21
A. OTVARANJE BIRAČKIH MJESTA I GLASANJE	21
B. ZATVARANJE BIRAČKIH MJESTA I BROJANJE.....	23
C. PROCES IZRADE ZBIRNIH REZULTATA I OBJAVA REZULTATA	24
XVI. RAZVOJ DOGAĐAJA NAKON IZBORA	24
XVII. PREPORUKE.....	25
A. PRIORITETNE PREPORUKE.....	26
B. OSTALE PREPORUKE	26
ANEKS I: KONAČNI REZULTATI IZBORA	29
ANEKS II: SPISAK POSMATRAČA U MEĐUNARODNOJ IZBORNOJ POSMATRAČKOJ MISIJI	33
O ODIHR	39

BOSNA I HERCEGOVINA
OPĆI IZBORI
7. oktobar 2018. godine

Završni izvještaj Izborne posmatračke misije OSCE/ODIHR¹

I. SAŽETAK

Nakon poziva koji su uputile vlasti u Bosni i Hercegovini a u skladu sa mandatom OSCE-ovog Ureda za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR), ODIHR je oformio i stavio u funkciju Izbornu posmatračku misiju (IPM) za posmatranje Općih izbora održanih 7. oktobra 2018. godine. Za potrebe na dan izbora, ODIHR IPM-u su se pridružile delegacije Parlamentarne skupštine OSCE-a, Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope, Evropskog parlamenta, i Parlamentarne skupštine NATO-a kako bi se formirala Međunarodna izborna posmatračka misija (MIPM). ODIHR IPM je vršila ocjenu usklađenosti izbornog procesa sa opredjeljenjima i obavezama OSCE-a, Vijeća Evrope i sa drugim međunarodnim obavezama i standardima demokratskih izbora, kao i sa državnim zakonima.

U Izjavi o preliminarnim nalazima i zaključcima od 8. oktobra 2018. godine je zaključeno da su “izbori istinski konkurentni ali ih karakteriše nastavak podijeljenosti po etničkim linijama. Biračima je ponuđen širok izbor kandidata koji su mogli da slobodno sprovedu kampanju. Međutim, kandidati su se više fokusirali na napade na ličnost i širenje straha nego na razgovor o političkim alternativama. Ovisnost medija o političkim i poslovnim interesima je često rezultiralo u pristrasnom praćenju. Slučajevi vršenja pritiska i neprikladnog uticaja na izbor birača nisu efikasno razmotreni. Dugotrajni nedostaci u pravnom okviru su i dalje prisutne i a nedavne rasprave o reformama su doživjele zastoj zbog političkih nesuglasica što je dodatno umanjilo povjerenje u javne institucije. Viši nivoi izborne administracije su općenito efikasno sprovodile izbore. Na dan izbora, birački odbori su radili transparentno ali su se suočavali sa određenim poteškoćama u praćenju procedura posebno tokom brojanja.”

Pravni okvir je detaljan i uglavnom pogodan za demokratske izbore. Međutim, i dalje ostaju značajni dugotrajni nedostaci kao što su ograničenja na pravo kandidovanja što osporava principe univerzalnog i jednakog prava glasa i zabrane diskriminacije koji su predviđeni obavezama i opredjeljenjima OSCE-a, Evropskom konvencijom o ljudskim pravima (ECHR) i drugim međunarodnim standardima. Jednako pravo glasa je dodatno osporeno neredovnim revidiranjem granica izbornih jedinica što je u suprotnosti od onoga kako zakon nalaže. Većina prethodnih ODIHR-ovih preporuka nisu uzete u obzir što uključuje i uvođenje djelotvornih odredbi o sprječavanju zloupotrebe državnih sredstava, finansiranju kampanja i nadziranju finansiranja kampanja i rješavanju izbornih sporova. Brojni sagovornici MIPM su izrazili ozbiljne zabrinutosti zbog manjka političke volje da se pristupi ustavnim i izbornim reformama.

Centralna izborna komisija (CIK) se uglavnom ispunila svoje osnovne zadatke i adekvatno sprovela izbore. Ipak, CIK je radila u okruženju neprestanih kritika i navoda koji se odnose na tehničke pripreme izbora. Suočavala se sa izazovima zbog nedovoljnog broja uposlenika i ograničenog budžeta. Općinske izborne komisije (OIK) imale su poteškoće pri formiranju i obučavanju biračkih odbora (BO) zbog manjka nominovanih kandidata i velikog broja ostavki. Nedovoljna obuka i niske naknade su imale negativan uticaj na stručnu pripremljenost BO. Zainteresovane strane su često izrazile zabrinutosti zbog manjka nepristrasnosti BO i strahuju da su članovi BO posegli za malverzacijama u korist određenih političkih stranaka. Sve navedeno je oštetilo povjerenje u izbornu administraciju.

¹ Engleska verzija ovog izvještaja je jedini zvanični dokument. Nezvanični prevodi su dostupni na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku.

Centralni birački spisak (CBS) je izveden iz registra stanovništva koji je zasnovan na podacima o državljanima koji ispunjavaju uslove i koji imaju trajno i privremeno prebivalište. Građani koji borave u inostranstvu mogu zadržati svoju trajno prebivalište u BiH. U pripremama za ove izbore, CIK je poduzela mjere kako bi se poboljšala tačnost CBS, što uključuje i brisanje podataka preminulih birača. Međutim, postojeći mehanizam za brisanje podataka preminulih birača iz registra stanovništva nije adekvatan zbog nepostojanja odgovarajućeg mehanizma razmjene podataka između institucija. Zainteresovane strane i dalje imaju sumnje u tačnost CBS. Birači koji borave u inostranstvu mogu da odaberu da li će glasačke listiće slati poštom ili će glasati lično u jednom od diplomatskih i konzularnih predstavništava.

Kandidate za izbore mogu nominovati političke stranke i koalicije ili se oni kandiduju samostalno. Pravo kandidovanja je i dalje ograničeno po osnovu etničke pripadnosti i prebivališta, tako da prethodne preporuke ODIHR-a nisu uzete u obzir. Proces registracije je bio uveliko inkluzivan. Za državno predsjedništvo se takmičilo 15 kandidata dok se 37 kandidovalo za predsjednika Republike Srpske. Više od 25 kandidatskih listi je bilo na glasačkim listićima za parlamentarne izbore. Ovim je biračima ponuđen širok izbor kandidata.

Kandidati su mogli slobodno da sprovode svoje kampanje, a temeljne slobode udruživanja, okupljanja, i govora su uglavnom poštovane. Uz nekoliko iznimki, kandidati su se orijentisali ka vlastitim etničkim zajednicama. Kampanja je većinom imala negativnu i polarizirajuću notu. Istaknute odlike kampanje su bile naglašeni nacionalizam i napadi na ličnost, čime su se ponekad zasjenila socioekonomska pitanja kao što su korupcija, nezaposlenost, migracije i obrazovanje. Uočena su i podsjećanja na ratnu prošlost zemlje i širenje straha. Rezultat ovoga je bio taj da je biračima ponuđen mali broj razlučivih političkih alternativa. Pokušaji neprikladnog uticaja na biračev izbor i da se izvrši neprikladan pritisak na birače da glasaju za vodeće stranke su bile razlog za izražavanje zabrinutosti, u smislu međunarodnih standarda da se kampanja sprovodi u pravednom i slobodnom okruženju.

Medijski izvori su brojni i odražavaju podijeljenosti društva po etničkim i političkim linijama. Manjak transparentnosti o tome ko posjeduje medije i uticaj političkih i poslovnih interesa na uređivačke politike stvara zabrinutosti o sposobnosti većine medija da pruže nepristrasno medijsko praćenje političkih zbivanja. Javni servisi ustupili su besplatno emitovanje izbornim kandidatima tokom održavanja zvanične kampanje. Javni servis Republike Srpske je značajno pratio jednog od kandidata za člana državnog predsjedništva što je dovelo u pitanje postojanja jednakih uslova za sve kandidate. Mnogi televizijski kanali su organizovali debate između kandidata, ali obzirom da su mnogi vodeći kandidati odbili da zajedno učestvuju na debatama, biračima je smanjena mogućnost da donesu odluke na bazi potpunih informacija.

Iako je značajan broj ženskih kandidata registrovan za učešće na izborima, žene i dalje nisu dovoljno zastupljene u politici. Na državnom nivou se broj žena izabranih u parlament smanjio na 16 posto. Strukture političkih stranaka nisu aktivno promovisale ženske kandidate a medijski fokus je većinom bio na muškim kandidatima. Osim u slučaju CIK-a, žene su bile dobro zastupljene u izbornoj administraciji.

Diskriminatorni pravni okvir onemogućava pasivno biračko pravo pripadnicima nacionalnih manjina. Pored toga, etnički ključ zastupljenosti narušava princip učešća u političkom procesu na osnovu državljanstva i građanskih prava. Romska populacija se suočava sa specifičnim izazovima vezanim za njihovo učešće na izborima što uključuje manjak pristupa informacijama, loše obrazovanje kao i društvenu i ekonomsku ranjivost. Ipak, sagovornici ODIHR IPM su naveli da raste svijest i otpornost birača na neprikladne pritiske na njihov izbor unutar romske zajednice.

Mehanizmi za prigovore i žalbe postoje i osiguravaju blagovremeno razmatranje istih, što uključuje i sudsku reviziju. Međutim, pretjerano ograničena interpretacija prihvatljivosti od strane izbornih komisija dovela je do onemogućavanja pružanja djelotvornih pravnih lijekova i učinila da navodne

neregularnosti ostanu nerazmotrene. Ovo je dodatno doprinijelo manjku povjerenja u mehanizme prigovora. CIK je razmatrala nekoliko prigovora na javnim zasjedanjima, ali transparentnost procesa prigovora i dalje predstavlja problem. CIK je razmatrala prigovore i usvajala odluke vezane za njih uglavnom konsenzusom koji je nastojao da održi sveukupnu etničku ravnotežu u CIK-ovom procesu odlučivanja.

Dan izbora je uglavnom protekao uredno, i posmatrači MIPM su uglavnom mogli slobodno pratiti proces glasanja bez ograničenja. Transparentnost je povećana prisustvom građana posmatrača. Posmatrači MIPM su uglavnom prilično pozitivno ocijenili otvaranje biračkih mjesta, iako su zabilježili neke proceduralne propuste. Tokom dana izbora su zabilježene zabrinutosti vezane za tajnost glasanja i neobično česti slučajevi glasanja uz pomoć drugog lica. Brojanje je negativno ocijenjeno u značajnom broju posmatranih biračkih mjesta, većinom radi značajnih grešaka i toga što članovi BO nisu pratili procedure. Ispunjavanje protokola rezultata je predstavljalo problem BO što je kasnije dovelo do ponovljenih brojanja.

Nakon dana izbora, brojni kandidati su opisali izborni proces karakterišući ga kao punog prevara i javno su doveli u pitanje validnost rezultata. Politički subjekti su govorili o navodnim izbornim malverzacijama na dan izbora, uključujući "krađu" glasova tokom brojanja, kupovinu glasova, namjerno poništavanje važećih glasačkih listića, i pristrasno učešće OIK u procesu. Otprilike 60 prigovora o navodnim neregularnostima je podneseno CIK-u.

Ovaj izvještaj nudi nekoliko preporuka datih radi podrške naporima da se izbori u Bosni i Hercegovini i dalje usklade sa opredjeljenjima i obavezama OSCE-a i sa drugim međunarodnim obavezama i standardima demokratskih izbora. Prioritetne preporuke se odnose na reviziju izbornog pravnog okvira, metode formiranja biračkih odbora, sprječavanje vršenja pritiska na birače, jačanje transparentnosti i odgovornosti finansiranja kampanja, i mjere za garantovanje prava birača na slobodan i tajan izbor pri glasanju. ODIHR je spreman da pomogne vlastima da poboljšaju izborni proces i da uzmu u obzir preporuke sadržane u ovom i prethodnim izvještajima.

II. UVOD I ZAHVALE

Nakon poziva za posmatranje Općih izbora 7. oktobra 2018. godine, koji su uputile vlasti u Bosni i Hercegovini i na osnovu preporuka Misije za procjenu potreba, koja je trajala od 25. do 27. juna 2018. godine, ODIHR je 27. avgusta 2018. godine oformio i stavio u funkciju Izbornu posmatračku misiju (IPM). IPM, predvođena ambasadorom Peterom Tejlerom, sastojala se od 16 stručnjaka sa sjedištem u Sarajevu i 22 dugoročno angažovana posmatrača koji su u periodu od 3. septembra 2018. godine raspoređeni širom zemlje. Misija je ostala u Bosni i Hercegovini do 19. oktobra 2018. godine kako bi pratila razvoj događaja nakon izbora.

Na dan izbora, ODIHR Izornoj posmatračkoj misiji su se pridružile delegacije Parlamentarne skupštine OSCE-a (PS OSCE), Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope (PACE), Evropskog parlamenta (EP), i Parlamentarne skupštine NATO-a (PS NATO) kako bi se formirala Međunarodna izborna posmatračka misija (MIPM). Predsjedavajući OSCE-a je imenovao g. Mavroudisa Voridisa za Specijalnog koordinatora i predvodnika kratkoročno angažovane posmatračke misije OSCE-a. Gđa. Pia Kauma predvodila je PS OSCE. Dama Cheryl Gillan predvodila je delegaciju PACE-a. G. Frank Engel predvodio je delegaciju EP-a. Gđa. Rasa Juknevičienė predvodila je delegaciju PS NATO-a. Na dan izbora, 316 posmatrača iz 43 zemlje su angažovana, uključujući 249 dugoročno i kratkoročno angažovanih posmatrača koje je angažovao ODIHR, kao delegaciju PS OSCE od 27 članova. Delegaciju PACE od 23 člana, delegaciju EP od 9 članova, i delegaciju PS NATO od 8 članova. Otvaranje je posmatrano na 128 biračkih mjesta, a glasanje na 1.232 biračka mjesta širom zemlje. Brojanje glasova je posmatrano na 126 biračkih mjesta a proces izrade zbirnih rezultata je posmatran u 95 općinskih izbornih komisija (OIK).

ODIHR IPM vršila je ocjenu usklađenosti izbornog procesa sa opredjeljenjima i obavezama OSCE-a i sa drugim međunarodnim obavezama i standardima demokratskih izbora, kao i sa državnim zakonima. Ovaj završni izvještaj slijedi Izjavu o preliminarnim nalazima i zaključcima koja je objavljena na konferenciji za štampu u Sarajevu 8. oktobra 2018. godine.²

ODIHR IPM želi da se zahvali vlastima na pozivu za posmatranje izbora i Centralnoj izbornoj komisiji (CIK) na pomoći i saradnji. Također se želi zahvaliti predstavnicima političkih stranaka, građanskog, medija društva za prenošenje njihovih stavova. Također želi da izrazi svoju zahvalnost predstavnicima političkih stranaka, građanskog društva, medija, međunarodne zajednice, i drugim institucijama i sagovornicima za podjelu svojih mišljenja.

III. POZADINA I POLITIČKI KONTEKST

Bosnu i Hercegovinu čine dva entiteta: Federacija BiH (FBiH) i Republika Srpska (RS). Pored entiteta, Brčko Distrikt ima poseban status kao jedinica lokalne samouprave pod direktnim državnim suverenitetom. Ustav daje ograničena ovlaštenja institucijama na državnom nivou a većina ovlaštenja je na entitetskom nivou. Ustav prepoznaje Bošnjake, Srbe i Hrvate kao tri konstitutivna naroda. Građani se također mogu izjasniti kao Ostali time što se identifikuju kao pripadnici neke druge grupe ili što izaberu da ne žele biti pripadnici niti jedne etničke grupe.

Državna struktura je rezultat Općeg okvirnog sporazuma za mir (Dejtonski sporazum) iz 1995. godine. Ured visokog predstavnika (OHR), međunarodno tijelo sa mandatom da nadgleda implementaciju građanskih aspekata Dejtonskog sporazuma, i dalje posjeduje opsežna ovlaštenja koja se, međutim, ne primjenjuju u praksi. Međunarodna zajednica je podijeljena u mišljenjima o vezi između uloge OHR i političke dinamike u Bosni i Hercegovini.

Izborne utrke su uglavnom između političkih stranaka unutar istih etničkih zajednica. U FBiH, Stranka demokratske akcije (SDA), Savez za bolju budućnost (SBB) kao i drugi kandidati računaju na podršku Bošnjaka dok Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine (HDZ BiH), Hrvatska demokratska zajednica 1990 (HDZ 1990) i druge stranke traže naklonost Hrvata. Socijal-demokratska partija Bosne i Hercegovine (SDP BiH), Demokratska fronta (DF) i nekoliko drugih stranaka slijede multietnički pristup iako bazu njihove podrške čine Bošnjaci. U RS-u, Savez nezavisnih socijal-demokrata (SNSD), Srpska demokratska stranka (SDS), Partija demokratskog progresa (PDP) i Narodni demokratski pokret (NDP) se, između ostalih, takmiče za glasove Srba. Od prošlih izbora, pojavilo se nekoliko novih političkih igrača što uključuje Nezavisni Blok (NB), Narod i Prava (NiP) i Pokret demokratske akcije (PDA), nastale kao rezultat otcjepljenja od SDA.

Vodeća koalicija formirana nakon izbora 2014. godine i činila ju je SDA, HDZ BiH, DF i Savez za Promjene, koji se sastojao od SDS, PDP i NDP. SDA, HDZ BiH i DF su također formirale vlast u FBiH, a DF je kasnije zamijenio SBB na nivou države i FBiH. Interne nesuglasice i slučajevi dezerterstva su ostavile državni parlament bez većine još od 2016. godine.³ U RS-u je SNSD formirala vladu zajedno sa nekoliko manjih stranaka.

Opći izbori 2018 su se održali u atmosferi političke stagnacije i nedovoljnog ekonomskog rasta, u okruženju trajne razočaranosti stanovništva u javne institucije. Tri konstitutivna naroda se gotovo isključivo oslanjaju na političku podršku na izborima kod svojih relevantnih zajednica. Nedostatak zajedničke vizije o budućnosti zemlje i nedovoljna saradnja unutar i između tri konstitutivna naroda često rezultira političkim zastojeom. Ovo značajno ometa donošenje odluka, uključujući i reformske

² Vidjeti [sve prethodne izvještaje ODIHR-a o Bosni i Hercegovini](#).

³ Istovremeno sa raspadom koalicije su SDA napustila četiri člana a SDS dva člana.

napore koji se tiču potencijalnog pridruživanja Evropskoj uniji.⁴ Nadalje, nastavak politizacije javnog sektora, najvećeg poslodavca u zemlji, formira kulturu ovisnosti o takvoj vrsti zaposlenja na taj način stvarajući odanost koja prelazi u glasanje za kandidate koji su u sadašnjoj vlasti ili suzdržavanje od glasanja.

IV. PRAVNI OKIVR

Izbori su prvenstveno regulisani na državnom nivou, naime Ustavom Bosne i Hercegovine iz 1995. godine i Dejtonskim sporazumom, Izbornim zakonom iz 2001. godine, Zakonom o finansiranju političkih stranaka iz 2012. godine, kao i propisima Centralne izborne komisije (CIK). Određena pitanja vezana za političke stranke i formiranje entitetskih institucija regulisana su entitetskim ustavima i izbornim zakonima na entitetskom nivou.⁵ Međutim, hijerarhijski odnos između zakona na državnom nivou i ustava na entitetskim nivoima nije jasno definisan, što i dalje predstavlja dugoročni nedostatak.

Trenutni ustavni poredak osporava principe univerzalnog i jednakog prava glasa i zabrane diskriminacije predviđenim obavezama i opredjeljenjima OSCE-a, Evropskom konvencijom o ljudskim pravima (ECHR) i drugim međunarodnim standardima.⁶ Samo birači koji samoizjašnjavanjem izjave da su Bošnjaci, Hrvati ili Srbi mogu se kandidovati za državno predsjedništvo, ukoliko imaju prebivalište u odgovarajućem entitetu.⁷ Evropski sud za ljudska prava (ECtHR) je više puta zaključio da ova diskriminatorna ograničenja na osnovu etničke pripadnosti i prebivališta nisu u skladu sa ECHR.⁸

Zakonodavac treba provesti presude ECtHR koje se odnose na diskriminatorna ograničenja za kandidovanje na izborima po osnovu etničke pripadnosti i prebivališta.

Izborni zakon i Zakon o finansiranju političkih stranaka su izmijenjeni 2016. godine na osnovu prijedloga parlamentarne komisije formirane 2015. godine.⁹ Ove izmjene su se odnosile na nekoliko preporuka koje je prethodno dao ODIHR i uvele su niže pragove za povrat izbornih pologa kandidatima i bolje definisale neregularnosti u finansiranju kampanja. Većina prethodnih preporuka nisu uzete u obzir što uključuje i uvođenje djelotvornih odredbi o sprječavanju zloupotrebe državnih sredstava, finansiranju kampanja i nadziranju finansiranja kampanja i rješavanju izbornih sporova. Veliki broj sagovornika ODIHR IPM su izrazili ozbiljne zabrinutosti zbog manjka istinske političke volje da se pristupi ustavnim i izbornim reformama.

⁴ U [Komunikaciji o politici proširenja Evropske unije za 2018. godinu](#) se navodi da “su na usvajanje legislative koja proizlazi iz Reformske agende [...] negativno uticale tenzije između vodećih koalicijskih partija i opstrukcije opozicionih partija u parlamentima na državnom i entitetskim nivoima, što je dovelo do usporavanja toka reforme”.

⁵ Entitetsko zakonodavstvo obuhvata Ustav FBiH iz 1994. godine i Ustav RS iz 1992. godine; Izborne zakone RS-a iz 2002. godine i Brčko Distrikta iz 2008. godine; Zakon o političkim udruženjima FBiH iz 1990. godine, RS-a iz 1996. godine i Brčko Distrikta iz 2012. godine, Zakone o finansiranju političkih stranaka RS-a iz 2008. godine i Brčko Distrikta iz 2004. godine.

⁶ Član 25 [Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima \(ICCPR\)](#) iz 1966. godine propisuje univerzalno i jednakopravno pravo glasa, a član 2. ovog Pakta zabranjuje diskriminaciju. Stav 7.3 Kopenhagenskog dokumenta OSCE-a iz 1990. godine navodi da zemlje učesnice moraju “garantovati univerzalno i jednakopravno pravo glasa svim punoljetnim državljanima” dok stav 7.5 obavezuje zemlje učesnice da “poštuju prava građana da se kandiduju za javne ili političke funkcije... bez diskriminacije”. Član 3 Protokola br. 1 [ECHR](#)-a osigurava pravo na održavanje slobodnih izbora, dok član 14 ECHR-a kao i član 1 Protokola br. 12 ECHR-a zabranjuju diskriminaciju svakog prava navedenog u ECHR-u i općenito predviđenog zakonom.

⁷ Samo kandidati iz reda srpskog naroda mogu da se kandiduju za člana državnog predsjedništva iz RS-a dok se za članove državnog predsjedništva iz FBiH mogu takmičiti samo kandidati iz reda bošnjačkog i hrvatskog naroda. “Ostali” nemaju pravo da se kandiduju za državno predsjedništvo niti za entitetske predsjednike i potpredsjednike.

⁸ Vidjeti, između ostalog, presude ECtHR u slučajevima [Sejdić i Finci protiv Bosne i Hercegovine](#), [Zornić protiv Bosne i Hercegovine](#), [Pilav protiv Bosne i Hercegovine](#) i [Šlaku protiv Bosne i Hercegovine](#).

⁹ Ova zajednička parlamentarna komisija sastoji se od po tri predstavnika iz CIK-a, Vijeća ministara i oba doma državnog parlamenta.

Ustavni sud je 2016. godine je proglasio neustavnim odredbe Izbornog zakona vezane za izbor delegata u Dom naroda Parlamenta FBiH (gornji dom entitetskog parlamenta) koji vrše kantonalne skupštine.¹⁰ Državni parlament nije izmijenio zakon. Pokušaji da ovo pitanje riješe parlament FBiH i CIK su bili neuspješni.¹¹ Kao rezultat, ostaje pravna praznina vezana za dodjelu mandata u Domu naroda Parlamenta FBiH, a koja može uticati na formiranje nekih institucija u FBiH i onih na državnom nivou nakon izbora.¹²

Izborni zakoni nalaže da državni funkcioneri i javni službenici u nekim slučajevima moraju dati ostavku ili privremeno odstupiti kako bi se mogli kandidovati.¹³ CIK je navela da nije mogla ocijeniti da li su se ti kandidati pridržavali zakona već se pouzdala u to da su se oni samostalno pridržavali zakona.¹⁴ Ne postoji zakonska zaštita protiv zloupotrebe položaja ili administrativnih resursa koju vrše javni zvaničnici a za svrhe kampanje (također vidjeti *Okruženje kampanje*).¹⁵

Sveobuhvatnu reviziju zakonskog okvira treba poduzeti kako bi se otklonili nedostaci koje je ODIHR ustanovio u ovom i prethodnim izvještajima i kako bi se spriječila zloupotreba javnih sredstava za svrhe kampanje.

V. IZBORNI SISTEM

U okviru složenog institucionalnog sistema, opći izbori uključuju utrke za direktne izbore koji se održavaju na tri nivoa. Na državnom nivou, biračko tijelo bira članove Predsjedništva BiH i poslanike u Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine BiH (PD BiH). Na entitetskom nivou, građani registrovani u FBiH biraju poslanike Predstavničkog doma FBiH (PD FBiH), dok oni registrovani u RS-u biraju predsjednika i dva potpredsjednika RS-a kao i poslanike Narodne skupštine RS (NS RS). U FBiH će se održati i izbori za deset kantonalnih skupština. Pored navedenog, održat će se i indirektni izbori za gornje domove državnog i oba entitetska parlamenta kao i za predsjednika i dva potpredsjednika FBiH.

Tri člana Predsjedništva Bosne i Hercegovine se biraju prostom većinom na odvojenim kandidatskim listama u dva entiteta.¹⁶ Predsjednik i potpredsjednici RS-a također se biraju prostom većinom glasova. Kandidat koji dobije najviše glasova postaje predsjednik, dok dva najviše rangirana kandidata iz reda druga dva konstitutivna naroda postaju potpredsjednici.

¹⁰ Ustav FBiH propisuje da se Dom naroda FBiH sastoji od 58 delegata od kojih po 17 dolazi iz svakog od tri konstitutivna naroda i 7 delegata iz reda Ostalih. Ustavni sud Bosne i Hercegovine je djelimično prihvatio prigovor Bože Ljubića (HDZ BiH) i poništio odredbe Izbornog zakona kojim se zahtijeva da svakom od konstitutivnih naroda bude dodijeljen po najmanje jedan delegat u svakom kantonu, kao i odredbe koje navode broj delegata iz reda Bošnjaka, Hrvata i Srba iz svakog kantona. Tijekom perioda posmatranja izbora se čekalo na odluku Ustavnog suda za još jedan prigovor vezan za istu materiju.

¹¹ U januaru 2018. godine, državni parlament odbio je dva prijedloga koja su podnijeli HDZ BiH i SDA. Parlament FBiH je u junu i septembru 2018. godine raspravljao, ali nije usvojio, nacrt Zakona o izbornim jedinicama i broju mandata u Parlamentu FBiH u konačnom glasanju. CIK je donijela odluku dodjeli mandata u Domu naroda FBiH tek 18. decembra 2018. godine.

¹² Dom naroda FBiH ima ulogu u odabiru predsjednika i potpredsjednika FBiH kao i u formiranju Vijeća ministara FBiH i Doma naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine (gornji dom državnog parlamenta).

¹³ Zakoni na nivou države, entiteta i Brčko Distrikta imaju različite uslove za javne zvaničnike i državne službenike koji se kandiduju na izborima.

¹⁴ CIK je objasnila ODIHR IPM-u da nema pristupa brojnim bazama podataka različitih državnih i javnih agencija o državnim službenicima na državnom, entitetskom i na nivou Brčko Distrikta.

¹⁵ Vidjeti [Zajedničke smjernice za sprječavanje i odgovor na zloupotrebu administrativnih resursa tokom izbornog procesa](#) ODIHR-a i Venecijanske Komisije iz 2016. godine.

¹⁶ Jednog Bošnjaka i jednog Hrvata biraju birači iz FBiH, dok jednog Srbina biraju birači iz RS-a. Birači registrovani u FBiH mogu glasati samo za kandidata iz reda Bošnjaka ili Hrvata, ali ne za oba. Birači u Brčko Distriktu glasaju za kandidate iz FBiH ili RS-a, u zavisnosti od svog entitetskog državljanstva.

Većina članova PD BiH, PD FBiH kao i NS RS biraju se putem sistema proporcionalnih otvorenih listi u višečlanim izbornim jedinicama (VIJ). Mandati u VIJ se dodjeljuju političkim subjektima koji su dobili najmanje 3 posto od ukupnog broja važećih glasova u odgovarajućim VIJ a isto važi za nezavisne kandidate.¹⁷ Kandidati koji dobiju barem 20 posto preferencijalnih glasova prvi dobivaju mandate dok ostali kandidati dobivaju mandate u skladu sa svojim poretkom na listi. Nakon početne dodjele mandata u VIJ, kompenzacijski mandati se dodjeljuju prema zatvorenim stranačkim listama kako bi se osigurala adekvatna proporcionalna zastupljenost stranaka i koalicija na entitetskom nivou.¹⁸ Nadalje, Izborni zakon propisuje minimalnu zastupljenost odnosno četiri mandata za svaka od tri konstitutivna naroda u slučaju PD FBiH i NS RS.

Uprkos zakonskoj obavezi da se izvrši revizija mandata po VIJ svake četiri godine, nadležni parlamenti to nisu učinili od 2001. godine. Broj birača po izabranom predstavniku za PD BiH, PD FBiH i NS RS značajno se razlikuje u svakoj VIJ što podriva jednakost prava glasa.¹⁹

Izborne jedinice i broj mandata za državne i entitetske parlamente se trebaju povremeno revidirati kako bi se osigurao princip jednakosti glasa. Ove revizije se trebaju vršiti u skladu sa međunarodnim obavezama i dobrim praksama. Moglo bi se razmotriti uvođenje zakonskih odredbi koje propisuju aktivnosti koje CIK treba poduzeti ukoliko nadležni parlamenti ne ispune svoje zakonske obaveze.

VI. IZBORNA ADMINISTRACIJA

Izbore provodi CIK, 143 OIK, uključujući i 14 gradskih izbornih komisija, Izbornu komisiju Brčko Distrikta kao i 5.649 biračkih odbora (BO). Glasanje izvan zemlje vršilo se putem pošte i na 10 biračkih mjesta uspostavljenih u ambasadama i konzulatima.

Zainteresovane strane imali su manjak povjerenja u sve nivoe izborne administracije dovodeći u pitanje njenu nepristrasnost i navodeći sumnju u političku i etničku naklonost članova OIK.²⁰ Veliki broj sagovornika ODIHR IPM su stalno izražavali zabrinutost o mogućim malverzacijama na dan izbora što nadalje narušava povjerenje u izbornu administraciju u periodu koje predstoji izborima.

¹⁷ Politički subjekat jeste stranka, koalicija, nezavisni kandidat ili lista nezavisnih kandidata koji su registrovani za učešće na izborima. U skladu sa *Saint-Lague* metodom, dodjela mandata u VIJ među političkim subjektima koji imaju pravo na mandat se vrši prema najvećim izbornim kvocijentima koji je odgovarajući subjekat dobio. Kvocijent se dobiva dijeljenjem broja dobivenih glasova sa 1, 3, 5, 7, itd. (sve do koliko je potrebno da se dodijele svi mandati). Nezavisnim kandidatima su dodijeljeni kvocijenti jednaki broju svojih odgovarajućih glasova.

¹⁸ Predstavnički dom BiH sastoji se od 42 predstavnika: 21 predstavnik se bira iz pet VIJ u FBiH i 9 iz tri VIJ u RS-u. Dodatnih sedam predstavnika iz FBiH i pet predstavnika iz RS dobivaju kompenzacijske mandate. Predstavnički dom FBiH se sastoji od 98 predstavnika od kojih se 73 bira u 12 VIJ, a 25 dobiva kompenzacijske mandate. NS RS sastoji se od 83 poslanika od koji se 63 bira u 9 VIJ, a 20 dobiva kompenzacijske mandate. Brčko Distrikt je uključen u VIJ FBiH. Kandidatske liste za kompenzacijske mandate smiju uključivati samo kandidate na otvorenim listama.

¹⁹ Vidjeti stav 7.3 Kopenhagenskog dokumenta OSCE-a iz 1990. godine. Stav I.2.2 iv [Kodeksa dobre prakse u izbornim pitanjima](#) je donijela Venecijanska komisija 2002. godine gdje preporučuje da “dozvoljeno odstupanje od normi ne treba iznositi više od 10% i sigurno ne treba prelaziti 15% osim u posebnim okolnostima (zaštita koncentrovane manjine, rijetko naseljene administrativne jedinice)”. Odstupanje od prosječnog broja birača prelazi 15 posto u 3 od 8 VIJ za PD BiH (najveće odstupanje je 65 posto), u 6 od 12 za PD FBiH i 2 od 9 za NS RS.

²⁰ Stav 20 [Općeg komentara br. 25](#) koji je donio Odbor za ljudska prava UN-a 1996. godine, a koji komentariše Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR) naglašava potrebu da se izborni proces mora sprovoditi “na fer osnovi, nepristrasno i u skladu sa zakonima koji su usklađeni sa Paktom”. Stav II.3.1 Kodeksa dobre prakse u izbornim pitanjima Venecijanske komisije iz 2002. godine naglašava da “nepristrasna institucija mora biti zadužena za primjenu Izbornog zakona.”

A. CENTRALNA IZBORNA KOMISIJA

CIK je trajna institucija koji je odgovorna za sveukupno provođenje izbora. Svih sedam članova CIK imenuje PD BiH na mandat u trajanju od sedam godina. Predsjednika CIK između sebe biraju članovi CIK i to na osnovu principa rotacije s tim da jedan Bošnjak, jedan Hrvat, jedan Srbin i jedan pripadnik Ostalih pojedinačno služe mandat u trajanju od 21 mjesec. CIK je 27. septembra 2018. godine, 10 dana prije izbora, izabrala da jedan od dva njena člana iz reda srpskog naroda bude novi predsjednik. CIK održava javne sesije na redovnoj i *ad hoc* osnovi. Odluke CIK se objavljuju u Službenom listu i na Internet stranici CIK-a.

CIK je radila u okruženju neprestanih kritika i navoda koji se odnose na tehničke pripreme. Kritike i navode su izrazile razne zainteresovane strane, a pojačali su ih mediji što je narušilo ugled CIK-a i oštetilo njen kredibilitet.²¹ CIK je ODIHR IPM-u navela da nedovoljan broj uposlenika i ograničen budžet predstavljaju glavne prepreke za ovu instituciju.²² Ipak, CIK je uglavnom ispunila svoje osnovne zadatke i adekvatno sprovela izbore.

Vlasti bi trebale osigurati adekvatno finansiranje organizovanja izbora. CIK-u treba osigurati potrebna sredstva kako bi privukao dovoljno kvalifikovanog kadra radi efikasnog sprovođenja svih svojih zadataka.

CIK je izdala materijale za informisanje birača o tome kako popuniti glasački listić i to na svim glavnim televizijskim (TV) stanicama, na tri lokalna jezika kao i na znakovnom jeziku. CIK je priznala da postoji potreba za postojanjem više programa za podizanje svijesti birača kako bi se osobama sa invaliditetom olakšalo učešće na izborima, ali je naglasila da ih ne može sprovesti zbog manjka sredstava.²³ ODIHR IPM naznačila nedostatak sveobuhvatnih informacija za birače. CIK je mogla biti proaktivnija u odnosu na ovo pitanje i mogla je sprovesti ciljane informativne kampanje sa fokusom na specifična pitanja kao što su porodično glasanje, glasanja uz pomoć drugog lica i procedure na dan izbora s naglašavanjem značaja tajnosti glasanja.

Vlasti bi trebale unaprijediti programe za obuku birača, uključujući programe o sprječavanju porodičnog glasanja i nepravilnog glasanja uz pomoć drugog lica. CIK bi dalje trebao da pojača svoje napore kako bi osigurao dostupnu obuku biračima i pružio informacije svim grupama birača, pogotovo osobama sa invaliditetom, u bliskoj saradnji sa organizacijama koje ih predstavljaju.

B. KOMISIJE NA NIŽIM NIVOIMA

OIK nadležne su za nadziranje procesa glasanja i prebrojavanja glasova na biračkim mjestima kao i za unos podataka o preliminarnim rezultatima glasanja. Općinska vijeća imenuju OIK, koje su trajne institucije, na period od sedam godina, a njihova imenovanja odobrava CIK. Članstvo u OIK, gdje je to moguće, treba da odražava etnički sastav odgovarajuće općine. ODIHR IPM je primijetila da su OIK, koje su posjećene, dobro opremljene i operativne.

OIK imenuju nove BO za svake izbore na osnovu nominacija koje daju politički subjekti. Međutim, ovog puta je formiranje BO je za većinu OIK predstavljalo problem jer im je u početku nedostajao

²¹ Ovome doprinosi nekoliko faktora uključujući navode o uvećanim biračkim spiskovima, curenju podataka iz nacrtu dokumenta o broju delegata u Domu naroda FBiH informacije o navodnom gubitku 35,8 tona papira za štampanje glasačkih listića. Potonji navodi su trenutno pod istragom u Uredu tužioca. Međutim, ODIHR IPM nije primila nikakve podatke o zvaničnim rezultatima ove istrage.

²² CIK je navela da je državni parlament odbio da poveća budžet za izbore uprkos brojnim zahtjevima.

²³ Također vidjeti [Zaključna zapažanja o početnom izvještaju o Bosni i Hercegovini Komiteta CRPD](#) od 2. maja 2017. godine), CRPD/C/BIH/CO/1, stav 52 i 53.

značajan broj nominovanih kandidata.²⁴ Inicijalno imenovanje članova BO je praćeno velikim brojem zamjena. CIK je odbila mnoge nominovane kandidate jer su bili kandidati na lokalnim izborima 2016. godine, a neke OIK su navele da je CIK kasno komunicirala sa njima u vezi sa ovim pitanjem.²⁵ OIK su odgovorile time što su nominovale članove iz grupe članova komisije koji su bili članovi na prethodnim izborima i time što su tražili da im općinske administracije nominuju kandidate. Dosta nominovanih kandidata su dali ostavke zbog niskih naknada. Pored toga, OIK su morale da zamijene značajan broj članova BO jer su bili neuspješni na ispitu o procedurama na dan izbora.²⁶ ODIHR IPM je primijetila da su se zamjene članova BO nastavile do samog Dana izbora što je dodatno povećalo opterećenost OIK koje su morale ponovo organizovati obuke. Ovo je općenito negativno uticalo na stabilnost i stručnu pripremljenost BO.

CIK je organizovala programe obuke širom zemlje za OIK koje su nadalje odgovorne za obuku članova BO. ODIHR IPM je primijetila da je kvalitet obuke varirao širom zemlje ali se pokazalo da je obuka nedovoljna jer je tokom dana izbora veliki broj BO teško savladavao izborne procedurere.

Treba poduzeti djelotvorne mjere kako bi se ojačale metode zapošljavanja i obuke radi osiguravanja nepristrasnosti i profesionalnosti članova komisija uz naknadu proporcionalnu njihovom obimu posla. Kako bi se unaprijedila stručna sposobnost izbornih komisija, CIK i OIK trebaju pružati povremene obuke sa certifikacijom za potencijalne članove BO, sa ciljem da se formira lista certificiranog osoblja.

BO provode proces glasanja i brojanja glasova na biračkim mjestima. BO imaju po tri ili pet članova, u zavisnosti od veličine okruga. Iako je imenovanje biračkih odbora formalno izvršeno u skladu sa zakonom, postojali su brojni vjerodostojni navodi OIK, političkih stranaka i građana posmatrača da su politički subjekti trgovali mjestima u BO da bi uspostavili kontrolu nad aktivnostima BO.²⁷ Fiktivni kandidati se navodno registrovali za mjesta u BO kako bi ih mogli prodati drugim zainteresovanim strankama.²⁸ Mnogi sagovornici ODIHR IPM su naveli zabrinutost da BO služe interesima političkih stranka ili da su članovi uistinu predstavljali samo jednu političku stranku.²⁹ Gore navedeno izaziva zabrinutost i poziva na djelovanje sa posebnim naglaskom na osiguravanje nepristrasnosti izborne administracije. Mnogi sagovornici ODIHR IPM su naveli potencijalno uvođenje novih tehnologija glasanja, kao što su skeneri za glasačke listiće, kao način da se spriječi izborna korupcija na biračkim mjestima.

Treba poduzeti ozbiljne napore kako bi se osigurala nepristrasnost izborne administracije. Mogla bi se razmotriti revizija metode formiranja BO, na način, na primjer, da se ograniči pravo na kandidovanje članova BO samo na stranke koje imaju predstavnike u državnom i entitetskim parlamentima. Mogli bi se razmotriti i alternativni mehanizmi za imenovanje članova BO kao što su javni pozivi u slučaju kada političke stranke ne nominuju kandidate blagovremeno.

²⁴ Prema zakonu, ukoliko politički subjekti ne nominuju dovoljan broj kandidata, OIK moraju samostalno imenovati BO.

²⁵ Prema CIK-u i na osnovu sudskog presedana iz 2015. godine, zabrane iz Izbornog zakona (član 2.3.1.4) prema kojima nije dozvoljeno da kandidati budu članovi izbornih komisija također se odnose i na prethodne općinske izbore. OIK su navele da im je CIK razjasnila ovo ograničenje 13. septembra 2018. godine a, po zakonu, OIK su trebale osnovati BO do 7. septembra 2018. godine. Iz ovog razloga, u Kneževu je otprilike 12 posto nominovanih kandidata moralo biti zamijenjeno, u Gradišci - 10 posto, u Novom Gradu – 16 posto, i u distriktu Mostara– 59 posto.

²⁶ Članovi BO su imali obuku o procedurama vezanim za dan izbora i morali su položiti ispit. Na primjer, u Mostaru, otprilike 350 imenovanih kandidata nisu došli na obuke za BO.

²⁷ ODIHR IPM je dobio informacije ove prirode iz Bihaća, Banja Luke, Foče, Livna, Mostara, Sarajeva, Tuzle i Zenice.

²⁸ Uprkos ponovljenim naporima, ODIHR IPM nije uspjela da uspostavi kontakte niti da locira ijedan ured određenih stranaka i kandidata. ODIHR IPM-u je potvrđeno da predstavnici nekih od ovih stranaka (na primjer stranka Lijevo Krilo) u BO su imale veze sa drugim vodećim strankama.

²⁹ Stav II.3.1.e Kodeksa dobre prakse u izbornim pitanjima Venecijanske komisije iz 2002. godine navodi da “političke stranke trebaju biti jednako zastupljene u izbornim komisijama”.

Glasačke listiće birača iz posebnih kategorija, kao one koji su glasali u odsustvu, putem mobilnih timova, izvan zemlje i onih koji su glasali putem nepotvrđenih glasačkih listića (vidjeti *Registracija birača*) se odvojeno broje u Glavnom centru za brojanje glasova u Sarajevu. Prije brojanja, osoblje Glavnog centra potvrđuje identitet ovih birača kako bi se spriječilo duplo glasanje. Glavni centar za brojanje glasova, kojeg uspostavlja CIK, također vrši reviziju protokola rezultata BO, objedinjuje rezultate sa svih biračkih mjesta, i vrši ponovno brojanje po naredbi CIK.

Zakon je uspostavlja propise vezane za ravnopravnost spolova osoblja izbornih komisija.³⁰ Od ukupno 143 OIK, 13 se nije pridržavalo zakonske kvote od 40 posto za svakog od spolova. CIK ima samo jednu članicu. Žene čine 46 posto od ukupnog broja članova OIK, ali su na čelu svega jedne trećine OIK. Na dan izbora, posmatrači MIPM su primijetili da je su na čelu otprilike 40 biračkih mjesta bile žene.

VII. REGISTRACIJA BIRAČA

Građani koji su napunili 18 godina na dan izbora imaju pravo glasa, osim kada su lišeni prava glasa zbog ozbiljne krivične presude, što uključuje i presudu za ratni zločin ili im je oduzeta pravna sposobnost.³¹ Osim u slučaju glasanja izvan zemlje, sistem registracije birača je pasivan. Centralni birački spisak (CBS) je izveden iz registra stanovništva koji je zasnovan na podacima o državljanima koji ispunjavaju uslove i koji imaju trajno i privremeno prebivalište.³² Građani koji borave u inostranstvu mogu zadržati svoju trajnu registraciju u BiH.³³

Mnogi sagovornici ODIHR IPM izrazili su zabrinutosti vezane za tačnost CBS posebno zbog prijave o velikom broju podataka preminulih birača koji bi se mogli koristiti za zloupotrebe na dan izbora. Međutim, uprkos brojnim zahtjevima, političke stranke nisu dale ODIHR IPM nikakve konkretne podatke koji bi potvrdili ove navode.³⁴ Po zakonu, odgovornost da se prijavi smrt građanina općini je uglavnom na porodici preminulog građanina. Nakon toga, općina ima obavezu da u dotični policijski ured dostavi odštampani smrtni list na osnovu kojeg policija ručno obrađuje podatke. Isključivo policija ima ovlaštenja da izbriše podatke preminulih osoba iz lokalne baze podataka o registru stanovništva.³⁵ Opisani mehanizam je sklon ljudskim greškama i ostavlja mjesta za zloupotrebe a može za rezultat imati i zaostajanja, što dovodi do zakašnjelom izvještavanju i netačnim podacima u registru stanovništva.

³⁰ Prema Izbornom zakonu i Zakonu o ravnopravnosti spolova, sve izborne komisije treba da imaju najmanje po 40 posto članova svakog od spolova dok u tročlanim komisija treba da budu zastupljena oba spola. Nepoštivanje ovih kvota može se osporiti u sudu.

³¹ Vidjeti članove 12 i 29 UN [Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom](#) (CRPD) iz 2006. godine. Također vidjeti stav 9.4 Komunikacije No. 4/2011 Komiteta CRPD iz 2013. godine (*Zsolt Bujdosó i pet ostalih protiv Mađarske*) koja navodi da: "Član 29 ne predviđa nikakvo razumno ograničenje niti dozvoljava ikakvo isključenje bilo koje grupe osoba sa invaliditetom. Stoga, izuzimanje prava glasa na osnovu percipiranog ili stvarnog psihosocijalnog invaliditeta, uključujući i ograničenja na osnovu individualizirane procjene, predstavlja diskriminaciju na osnovu invaliditeta".

³² Agencija za identifikacijska dokumenta, evidencije i razmjenu podataka (IDDEEA), koja je pod Ministarstvom civilnih poslova, održava registar stanovništva. Državljeni su obavezni da registruju trajno prebivalište dok raseljena lica mogu imati privremeno prebivalište dok se ne vrate u općinu svog prethodnog trajnog prebivališta.

³³ Državljeni koji borave izvan zemlje nisu obavezni da se odjave sa svog trajnog prebivališta ukoliko održavaju stvarne veze sa državom (npr. imaju porodicu, ili posjeduju nekretnine ili preduzeće). Prema IDDEEA, do avgusta 2018. godine je registrovano 3,943,950 građana.

³⁴ Sve političke stranke mogu tražiti i dobiti besplatan primjerak biračkih spiskova za izbore u kojima one učestvuju.

³⁵ Po zakonu, policija briše podatke preminulih birača samo nakon što dobiju štampani izvod iz knjige umrlih od relevantne općine.

Trebaju se poduzeti dalji naponi kako bi se poboljšala tačnost registracije birača. U svrhu ovoga bi se trebala razmotriti revizija mehanizma prijavljivanja i upisa u matičnu knjigu činjenice smrti kako bi se osigurala blagovremena razmjena podataka i ispravka podataka o građanima. Vlasti bi mogle stvoriti učinkovit sistem elektronskog obavještanja između institucija koje su uključene u proces sa jasno definisanim odgovornostima i rokovima. Na odgovarajuće zdravstvene ustanove bi se mogla prebaciti obaveza prijavljivanja matičnom uredu činjenice smrti građanina.

Političke stranke i mediji su često optuživale CIK da ne osigurava tačnost CBS. Prema zakonu, CIK održava CBS i, u okviru svojih nadležnosti, odgovorna je za njegovu tačnost i cjelovitost. Međutim, CIK zavisi od tačnosti podataka koje joj pružaju ostale institucije odgovorne za ažuriranje registra stanovništva.³⁶ U pripremama za ove izbore, CIK je zajedno sa državnim i entitetskim institucijama poduzela mjere kako bi se poboljšala tačnost CBS što uključuje i brisanje podataka oko 5.000 preminulih birača. Pored toga, CIK je dala instrukcije OIK da se u biračkim spiskovima označe birači za koje se utvrdi da su preminuli nakon zaključenja CBS.

U svrhu povećanja povjerenja javnosti u integritet procesa registracije birača, razne zainteresovane strane, uključujući i političke stranke i organizacije građanskog društva bi se mogle pozvati da učestvuju u reviziji biračkih spiskova koju bi inicirao i nadzirao CIK.

Zakon predviđa mogućnost glasanja iz inostranstva za koje se birači moraju registrirati za svake izbore.³⁷ Birači koji borave u inostranstvu mogu da odaberu da li će glasačke listiće slati poštom ili će glasati lično u jednom od BiH konzulata ili diplomatskih predstavništava. CIK je registrovala 77.814 građana za glasanje putem pošte i 1.085 birača za glasanje na biračkim mjestima u inostranstvu.³⁸ U skladu sa prethodnim preporukama ODIHR-a, birači će na ovim izborima morati slati svoje glasačke listiće preporučenom poštom. Obzirom da je CIK odbila 9.136 zahtjeva za registraciju za glasanje izvan zemlje, izrazila je i zabrinutost o mogućoj zloupotrebi ličnih identifikacijskih dokumenata i krivotvorenja potpisa a ovakve slučajeve je uputila državnom Uredu tužioca radi dalje istrage.³⁹

Interno raseljena lica imaju pravo da odaberu da li će glasati na biračkom mjestu prema svom privremenom prebivalištu pod uslovom da su na tom prebivalištu duže od šest mjeseci, ili mogu odabrati da glasaju na posebnim biračkim mjestima “za glasanje u odsustvu” za izbornu jedinicu u kojoj su bili registrovani prije nego su raseljeni.⁴⁰

Nakon verifikacije biračkog spiska, CIK je zaključila CBS i 30. avgusta 2018. godine objavila da je ukupan broj registrovanih birača 3.352.933.⁴¹ CIK je poslala konačne biračke spiskove OIK u okviru zakonskog roka. Birači koji se nisu nalazili na biračkom spisku na dan održavanja izbora kao i birači koji su došli iz inostranstva, a imali su važeću ličnu kartu i dokaz o prebivalištu, su glasali putem nepotvrđenih glasačkih listića.⁴² Birači koji su vezani za dom i na mjestima pritvorskih jedinica su mogli glasati putem mobilnih glasačkih kutija.⁴³

³⁶ Naime, policija na nivou općina, kantona i entiteta (Član 3.5 Izbornog zakona).

³⁷ CIK priprema posebne biračke spiskove za birače koji glasaju van zemlje i isključuje ih iz glavnih biračkih spiskova na običnim biračkim mjestima.

³⁸ Birači su se za glasanje izvan zemlje mogli registrovati od 7. maja do 24. jula 2018. godine. Najveći broj birača je registrovan iz Hrvatske (oko 24.000), Srbije (oko 14.000) i Njemačke (oko 10.000).

³⁹ Prema [izjavi CIK](#), zahtjevima za registraciju izvan zemlje često su nedostajali podaci vezani za dokaz o identitetu, državljanstvu ili prebivalištu, a značajan broj prijava su imali iste adrese u inostranstvu. Ured tužioca nije pružio bilo kakve informacije ODIHR IPM-u o tome da li je pokrenuta istraga.

⁴⁰ CIK je registrovala 8.306 birača da glasaju na 128 biračkih mjesta za glasanje u odsustvu. Njihovi glasački listići su brojani se u Glavnom centru za brojanje glasova.

⁴¹ Birači su mogli provjeriti svoje podatke do 23. avgusta 2018. godine putem općinskih centara za registraciju birača, a poslije toga online putem [Internet stranice CIK](#), ili putem [CIK-ove SMS usluge](#).

⁴² Nepotvrđeni glasački listići se predaju na posebnim biračkim mjestima, a broje se u Glavnom centru za brojanje glasova nakon provjere podataka o datom biraču u CBS. Ova biračka mjesta su određena u svakoj općini.

⁴³ CIK je registrovala oko 12.000 birača za glasanje putem mobilnog tima.

VIII. REGISTRACIJA KANDIDATA

CIK potvrđuje pravo kandidovanja na izborima i također ovjerava kandidatske liste. Kandidate za sve izbore mogu nominovati političke stranke i koalicije ili se oni kandiduju samostalno. Pravo kandidovanja je ograničeno po osnovu etničke pripadnosti i prebivališta (vidjeti *Pravni okvir*). Da bi se registrovali, politički subjekti moraju CIK-u predati potpise podrške⁴⁴ i izborne pologe.⁴⁵

Proces registracije je sproveden prije angažovanja ODIHR IPM i bio je uveliko inkluzivan. Kandidati su imali pristup verifikaciji potpisa i nisu izražene zabrinutosti u vezi sa ovom procedurom. Međutim, ovaj proces je osporavan u određenim žalbama (vidjeti *Prigovori i žalbe*). Nakon ovjere dokumenata, za državno predsjedništvo se takmičilo 15 kandidata dok se 37 kandidovalo za predsjednika Republike Srpske. Za parlamentarne izbore se na glasačkim listićima za PD BiH našle 22 stranke i 6 koalicija; za PD FBiH su se takmičile 23 stranke i 5 koalicija a za NS RS 21 stranka, 6 koalicija i 4 nezavisna kandidata. Birači su mogli da odaberu iz širokog izbora kandidata.

Na kandidatskim listama zastupljenost oba spola mora biti najmanje 40 posto pri čemu postoje posebni zahtjevi o raspoređivanju kandidata na listama.⁴⁶ Ukoliko lista nije u bila u skladu sa zahtjevima vezanim za spol, CIK ju je poslala nazad strankama radi ispravke ili registrovala dio spiska koji je u skladu sa navedenim. Međutim, CIK je registrovala i neke kandidatske liste koje nisu ispunile uslov zastupljenosti spolova u iznosu od 40 procenata.⁴⁷

Iako je značajan broj žena kandidata registrovan za izbore, žene su i dalje nedovoljno zastupljene u politici. Žene su činile svega 2 od 15 kandidata za državno predsjedništvo i 5 od 37 za predsjedništvo RS. Žene nisu na čelu niti jedne od političkih stranaka koje su dobile svoje predstavnike u državnom i entitetskim zakonodavnim tijelima. Na državnom nivou, ukupan broj žena u PD BiH se smanjio sa 23 posto u 2014. godini na 16 posto u 2018. godini. Na entitetskom nivou, broj ženski predstavnika je ostao sličan kao na prethodnim izborima sa 24 posto u PD FBiH i 16 posto u NS RS. Novoizabrani predsjednik RS je žena.

Treba razmotriti kvotu za spolove koja osigurava jednakost kandidata i kandidatkinja na listama, a trebaju se primijeniti sankcije koje odvrćaju od nepridržavanja tih kvota. Političke stranke trebaju da olakšaju ženama političko napredovanje, povećaju vidljivost kandidatkinja tokom izbornih kampanja i da integrišu pitanja vezana za spolove u svoje platforme. Kako bi se ovo podstaklo, moglo bi se razmotriti povećanje državnog finansiranja za stranke koje promovišu jednakost spolova, osigurati dodatno besplatan pristup javnim medijima za kandidatkinje i godišnje subvencije za stranke kako bi se finansirali ženski ogranci političkih stranaka.

⁴⁴ Političke stranke i nezavisni kandidati moraju predati 5.000 potpisa podrške za Predsjedništvo BiH i PD BiH, 3000 potpisa podrške za izbore predsjednika RS-a, PD FBiH i NS RS. Osim u slučaju predsjedničkih izbora, stranke nisu obavezne da prikupe potpise podrške ukoliko imaju predstavnike u zakonodavnom tijelu za koje se kandiduju ili u odgovarajućim zakonodavnim tijelima na višem nivou.

⁴⁵ Polozi za registraciju za izbore za Predsjedništvo BiH i PD BiH iznose 20.000 KM (oko 10.200 EUR; 1 EUR otprilike iznosi 1,96 KM, tj. konvertibilnih maraka) odnosno 14.000 KM za izbore na entitetskom nivou. Nezavisni kandidati su morali dati pola navedenih iznosa. Polog se vraća onima koji dobiju barem 3 posto glasova u utrci zasnovanoj na principu proporcionalnosti ili koji pobijede u utrci za predsjednika (potpredsjednika) ili dobiju barem tri posto od glasova koje je dobio izabrani predsjednik (potpredsjednik).

⁴⁶ Izborni zakon propisuje da manje zastupljen spol mora biti uvršten u svaku listu po sljedećem redoslijedu: barem jedan kandidat iz manjinskog spola među prvih dva kandidata, dva – među prvih pet kandidata, tri – među prvih osam kandidata, itd. Ukoliko lista nije u skladu sa zahtjevima vezanim za spol, CIK je može poslati nazad strankama radi ispravke ili registrovati dio spiska koji je u skladu sa zahtjevima, ili odbiti registraciju.

⁴⁷ Od sveukupno registrovanih kandidata, 41,6 posto čine žene. Žene su bila zastupljene u postotku manjem od 40 posto na najmanje devet kandidatskih list za PD BiH, PD FBiH i NS RS.

Uprkos prethodnoj preporuci ODIHR-a, zakon i dalje pruža suviše opsežne osnove za odjavu kandidata, što uključuje i kršenje odredbi kampanje i finansiranja kampanje. Uprkos tome, nije objavljen nijedan kandidat niti politička stranka.

IX. IZBORNA KAMPANJA

Zvanična izborna kampanja započela je 7. septembra 2018. godine, a završila jedan dan prije izbora. Međutim, određene stranke i kandidati su prijevremeno započeli kampanju.⁴⁸ Također je bilo slučajeva održavanja kampanje na dan izbora, što krši pravilo izborne šutnje.⁴⁹ Vlasti su obavezne da osiguraju jednak tretman svim kandidatima za pristup javnim mjestima i objektima za potrebe kampanje što uključuje i održavanje sastanaka, izlaganje plakata i panoa. Organizacija javnih događaja se mora najaviti 24 sata unaprijed. Kandidati su mogli slobodno da sprovedu svoje kampanje, a temeljne slobode govora, kretanja i udruživanja su uglavnom poštovane.⁵⁰

Kampanja je bila vidljivija u urbanim sredinama, a njene aktivnosti su pojačane u posljednjim danima. Kandidati su se služili raznim metodama kako bi doprli do birača što uključuje plakate i panoa, oglašavanje u medijima kao i tradicionalne metode dopiranja do birača kao što je agitovanje na ulicama podjelom letaka i ostalih stranačkih rekvizita, javne skupove i kampanje od vrata do vrata.⁵¹ Materijali za kampanju su često postavljani na neovlaštenim lokacijama i sknavljenje plakata je uočeno u više navrata.⁵² Neki kandidati su sprovodili svoje kampanje uglavnom putem Interneta. Iako se društveni mediji smatraju sve moćnijim sredstvom za svrhe vođenja kampanje, veliki broj sagovornika ODIHR IPM-a izrazili su zabrinutosti vezane za zloupotrebu društvenih medija za širenje zapaljive retorike i govora netolerancije.

Uz nekoliko iznimki, kandidati su se orijentisali ka vlastitim etničkim zajednicama.⁵³ Kampanja je većinom imala negativnu i polarizirajuću notu gdje su konkurenti okrivljeni za manjak napretka. Istaknute odlike kampanje su bile naglašeni nacionalizam i napadi na ličnost što se posebno odnosilo na utrke za predsjednika, čime su se povremeno zasjenila socioekonomska pitanja kao što su korupcija, nezaposlenost, migracije i obrazovanje. Uočena su i podsjećanja na ratnu prošlost zemlje i širenje straha. Rezultat ovoga je bilo to da biračima ponuđen mali broj razlučivih alternativa. U dvije odvojene izjave date na početku kampanje, međunarodna zajednica je poslala apel kandidatima da se suzdrže od negativne i neodgovorne retorike kao i retorike podjela pri čemu je i poslala je apel vlastima da osiguraju integritet izbornog procesa a građane pozvala da glasaju.⁵⁴

⁴⁸ Izborni zakon propisuje da plaćena izborna kampanja nije dozvoljena u periodu od objave izbora do zvaničnog početka kampanje. Prema [izvještaju](#) koji je objavila grupa građana posmatrača *Pod Lupom*, zabilježeno je 436 slučajeva prijevremene kampanje koju je izvršilo 33 različita politička subjekta. Razne interesne skupine su podnijeli CIK-u pet prijava. Međutim, sankcije nisu nametnute.

⁴⁹ CIK-u su podnesene 24 prijave za kršenje predizborne šutnje, uglavnom radi navodne kampanje na novinskim portalima, društvenim mrežama i putem SMS poruka kao i održavanja aktivnosti kampanje izvan biračkih mjesta.

⁵⁰ Postoje pojedinačni slučajevi fizičkog napada na neke od kandidata. Nepoznati napadači su kod Visokog napali Zijada Alajbegovića, kandidata SBB za skupštinu Zeničko-dobojskog kantona. Nepoznati počinioci su u Livnu napali Jakova Perkovića, kandidata Hrvatske liste za Livno za Kanton 10.

⁵¹ ODIHR IPM je posmatrala ukupno 77 događaja koji se tiču kampanje. Većina mjesta gdje su se održavale kampanje a koja je posjetila ODIHR IPM su imale pristup za osobe sa invaliditetom.

⁵² ODIHR IPM je uočila uništavanje materijala za kampanju između ostalog u Banja Luci, Banovićima, Čapljini, Lukavcu, Mostaru, Novom Gradu, Varešu.

⁵³ NB, Naša Stranka, SDP BiH i DF su tražile naklonost u svim etničkim zajednicama.

⁵⁴ Vidjeti [izjavu Upravnog odbora Vijeća za implementaciju mira, Misije OSCE-a i Vijeća Evrope](#) kao i [izjavu Delegacije EU i EU Specijalnog predstavnika u Bosni i Hercegovini](#).

U RS, građanski protesti pod nazivom “Pravda za Davida” su predstavljali značajnu odliku predizbornog okruženja.⁵⁵ Protest su dobili na političkoj važnosti, a opozicija je ukazala na to da vodeća stranka i vlasti ne žele riješiti ovaj slučaj dok kandidati koji su na trenutnim funkcijama optužuju opoziciju da sakuplja poene od protesta i od pokušaja da se diskredituju stranke koje su na vlasti. Na dan 5. oktobra 2018. godine, neki kandidati, uključujući opozicione stranke iz RS, otkazali su svoja završna okupljanja i priključili se protestima.

Tokom kampanje, političke stranke i predstavnici građanskog društva su izrazili zabrinutosti o nedostatku jednakih uslova u odnosu na pristup javnim medijima, o pristrasnom medijskom praćenju i o zloupotrebi administrativnih resursa koju vrše vladajuće stranke.⁵⁶ U nekim slučajevima, ODIHR IPM dobila informacije da vlasti daju kandidatima koji su na trenutnim funkcijama povlašteni tretman, a to se tiče dodjele prostora za svrhe kampanje.⁵⁷ ODIHR IPM je također primila vjerodostojne informacije o pokušajima da se neprikladno utiče na izbor birača i da se napravi pritisak na birače da glasaju za vladajuće stranke.⁵⁸ Ove dvije činjenice zajedno izazivaju zabrinutosti i odnosu na obaveze i opredjeljenja OSCE-a da se kampanje održe u pravednim i slobodnim uslovima koji omogućavaju biračima da saznaju i raspravljaju o političkim mišljenjima, bez straha od odmazde.⁵⁹ Mnogi kandidati su informisali ODIHR IPM da nisu podnijeli prigovore jer nisu imali povjerenja da će dobiti odgovarajući pravni lijek.

Politički subjekti trebaju poštovati zakon i suzdržati se od vršenja pritiska na birače. Slučajeve navodnog pritiska na birače treba ispitati brzo, temeljito i učinkovito, a tužioci i CIK trebaju da počinioce blagovremeno pozovu na odgovornost.

Kandidati uglavnom nisu bili proaktivni u promovisanju učešća osoba sa invaliditetom u izborima. Jednakost spolova nije bila istaknuta tema, a kada jeste, onda se fokusirala na pitanja porodice. Iako su se žene pojavljivale na izbornim događajima, rijetko su kampanju sprovodile same, a strukture političkih stranaka nisu aktivno promovisale ženske kandidate.⁶⁰ Uz nekoliko iznimki, žene su bile jedva vidljive na vodećim funkcijama u strankama. Pozitivno je to da su neke institucije vlasti

⁵⁵ Protesti su započeli nakon neobjašnjene smrti 21-godišnjeg Davida Dragičevića u martu 2018. godine, a svakodnevno ih je u Banja Luci organizovao Davidov otac koji tvrdi da mu je sin ubijen i optužuje policiju i tužilaštva da skrivaju dokaze. Učesnici protesta, koji potiču iz širokog društvenog spektra, su se također skupili u ostalim dijelovima RS-a i zahtijevali da počinioce navodnog ubistva budu dovedeni pred lice pravde. Građanski protesti su organizovani i u FBiH, ali u manjem obimu. Njih je organizovao otac 21-godišnjeg Dženana Memića čija smrt, koja se desila u februaru 2016. godine, i dalje nije riješena. U nekoliko navrata su Dragičević i Memić organizovali zajedničke proteste.

⁵⁶ SNSD je [18. i 24. septembra](#) 2018. godine, svim penzionerima u RS-u javno obećao jednokratne naknade u zamjenu za glas koje je vlada naknadno i isplatila. Na dan 2. oktobra 2018. godine, [preko 300.000 penzionera u FBiH](#) primilo je personalizirana pisma od Ureda Premijera FBiH, Fadila Novalića (SDA), u kojima se traži da “nastave biti partner onima koji sistematski, hrabro i odlučno rješavaju probleme u našem društvu. Budite sa onima koji rade za Vas i za opću dobrobit naše države i društva.”

⁵⁷ Posmatrači ODIHR IPM su prijavili da su se desili ovakvi slučajevi u Banovićima (SDA), Mostaru (HDZ 1990), Velikoj Kladaši (SDA i A-SDA), Vlasenici (Savez za pobjedu) i Novom Gradu i na Ilidži (Narod i Pravda), iako nisu dobiveni konkretni dokazi u vezi sa ovim ni od općina niti od podnosioca prigovora.

⁵⁸ Na dan 26. septembra 2018. godine, predsjednik SNSD-a Milorad Dodik, je tokom [govora u svrhe kampanje](#) u Gacku, prijetio da će otpustiti uposlenike u javnim preduzećima koji glasaju za SDS i njenog predsjednika Vukotu Govedaricu. CIK je primila nekoliko prigovora vezanih za ovaj slučaj. ODIHR IPM je primila prijave o pritiscima na uposlenike da prisustvuju javnim događajima vezanim za kampanju u Banovićima, Bosanskom Petrovcu i Foči.

⁵⁹ Stav 7.6. Kopenhagenskog dokumenta OSCE-a iz 1990. godine predviđa da države učesnice moraju biti opredijeljene da “omoguće [strankama] da se takmiče jedni sa drugima na osnovu jednakog postupanja pred zakonom i od strane vlasti.” Stav 7.7 zahtijeva da se “političke kampanje održavaju u pravednom i slobodnom okruženju gdje administrativne aktivnosti, nasilje ili zastrašivanje ne smiju spriječiti stranke ili kandidate da slobodno izjasne svoja mišljenja i procjene, niti smiju da spriječe birače u saznavanju i raspravljanju o mišljenjima i procjenama ni da ih spriječe da glasaju bez straha od odmazde.”

⁶⁰ ODIHR IPM je procijenila da žene čine otprilike 40 posto auditorija na posmatranim događajima vezanim za kampanju.

promovisale jednako učešće muškaraca i žena na izborima; međutim, fokus medija je većinom bio na muškim liderima političkih stranaka.⁶¹

X. FINANSIRANJE IZBORNE KAMPANJE

Politički subjekti se finansiraju sredstvima iz entitetskih budžeta, vlastitim sredstvima, članarinama i donacijama fizičkih i pravnih lica.⁶² Stranke u državnom parlamentu su finansirane iz državnog budžeta na godišnjoj osnovi.⁶³ Zabranjeni su krediti i donacije iz inostranih, anonimnih i religijskih izvora, iz izvora javnog finansiranja, kao i od lica koja imaju ugovor o javnim nabavkama u iznosu većem od 10.000 KM u toku tekuće godine. Za svaki izbornu utrku, politički subjekat može potrošiti do 0,30 KM po registrovanom biraču.

Nakon izmjena Zakona o finansiranju političkih stranaka iz 2016. godine, neregularnosti u finansiranju izborne kampanje su bolje definisane što je u skladu sa prethodnim preporukama ODIHR i Grupe zemalja Vijeća Evrope za borbu protiv korupcije (GRECO).⁶⁴ Propisi CIK-a nalažu da politički subjekti moraju koristiti bankovne račune koji su namijenjeni za svrhe kampanje za ove izbore. Međutim, novčane donacije u bilo kom iznosu su dozvoljene i ne postoje izričite obaveze da sve finansijske transakcije moraju vršiti putem računa namijenjenog za kampanje, čime se omogućavaju novčani tokovi kojima se ne može ući u trag. Pored toga, određeni kandidati na stranačkim listama su rekli ODIHR IPM-u da su koristili vlastita sredstva za svrhe kampanje, ali ih nisu prijavili kao sredstva za potrebe stranačke kampanje.

Treba bi se ojačati regulatorni okvir kako bi se osigurala transparentnost i odgovornost finansiranja kampanje. Treba razmotriti da se u zakonu izričito propiše da se sve finansijske transakcije vezane za kampanju vrše putem namjenskih bankovnih računa.

CIK-ov Odjel za reviziju nadgleda finansiranje stranaka i kampanja. Prema CIK-u, sve registrovane političke stranke i nezavisni kandidati su dostavili privremene finansijske izvještaje i imovinske kartone za tri mjeseca koja su prethodila njihovoj registraciji. Sve osim 12 političkih stranaka i svi nezavisni kandidati su podnijeli konačne finansijske izvještaje o finansiranju kampanje do 6. decembra 2018. godine.⁶⁵ Iako ne postoji zakonski rok za reviziju i objavu ovih izvještaja, 21. decembra je CIK objavila konačne finansijske izvještaje zajedno sa CIK-ovim pregledom informacija sadržanih u tim izvještajima.

CIK može nametnuti sankcije za neregularnosti što uključuje i nepodnošenje finansijskih izvještaja i zloupotrebu državnih resursa za svrhe kampanje. Međutim, sankcije često nisu dovoljne da bi imale efekat odvratanja.⁶⁶ Brojni sagovornici ODIHR IPM-a su naveli da je transparentnost finansija političkih stranaka nedovoljna, da su imovina i finansiranje kampanje često neprijavljene i da stranke navodno dobivaju donacije od ugovarača javnih nabavki zauzvrat za dobivanje ovih ugovora.

⁶¹ Vidjeti, na primjer, izjave za javnosti Gender Centra FBiH upućene [političkim subjektima](#) i [medijima](#).

⁶² Na godišnjoj osnovi, stranka može dobiti donaciju od fizički lica i iznosu do 10.000 KM, od člana stranka do 15.000 KM a od pravnih lica do 50.000 KM.

⁶³ [Spisak](#) stranaka koji dobivaju sredstva iz budžeta je dostupan na Internet stranici CIK.

⁶⁴ U svom [posljednjem izvještaju](#) o transparentnosti finansiranja stranaka, GRECO je zaključio da je jedna preporuka implementirana, pet djelimično, a tri nisu implementirane.

⁶⁵ ODIHR IPM nema saznanja tome da li je CIK primijenio ikakve sankcije za nepodnošenje finansijskih izvještaja.

⁶⁶ Propisane novčane kazne iznose od 500 do 10.000 KM. Prema stavu 22 [Smjernica ODIHR-a i Venecijanske komisije o regulaciji političkih stranaka iz 2010. godine](#) "Sankcije uvijek moraju biti objektivne, sprovođive, učinkovite i proporcionalne svojoj specifičnoj svrsi". Također vidjeti stavove 215 i 225.

Regulatorni okvir općenito ne osigurava adekvatno garantovanje transparentnost i odgovornost vezane za finansiranje kampanje.⁶⁷

Zakon treba izmijeniti kako bi se za kršenja propisale proporcionalne sankcije i sankcije sa efektom odvraćanja. Zakon treba uspostaviti razuman rok za reviziju i objavu svih izvještaja o finansiranju kampanje a zaključci revizije trebaju se utvrditi zakonom ili podzakonskim aktom CIK-a.

XI. MEDIJI

A. MEDIJSKO OKRUŽENJE I PRAVNI OKVIR

Postoji veliki broj medijskih izvora koji čine oko 200 emitera, uključujući 3 javna servisa (od kojih je jedan aktivan na državnom nivou i po jedan u svakom od entiteta), i više od 100 novina i časopisa. Članove Upravnih odbora javnih TV kanala imenuju relevantni parlamenti. Mnogi sagovornici ODIHR IPM-a su izrazili zabrinutosti o uticaju političkih i poslovnih interesa na uređivačke politike medijskih izvora koji se vrši putem vlasnika medija i oglašivačkih praksi. S obzirom da imaju niske dohotke i loš društveni položaj, smatra se da su novinari osjetljivi na primanje mita što često kao rezultat ima pristrasno medijsko praćenje trenutnih političkih pitanja, što uključuje i izbornu kampanju.

Uobičajeni su i verbalni napadi, posebno online i na žene novinare, kao i fizički napadi i ostali oblici pritiska na novinare.⁶⁸ Mnogi predstavnici medija koji su se susreli sa ODIHR IPM su optužili političare da javno napadaju novinare. Predstavnik OSCE-a za slobodu medija (RFoM) je naglasio da se “negativna retorika koja se koristi protiv medija mora okončati kako bi se spriječili dalji...napadi na novinare”.⁶⁹ OSCE RFoM je također naglasio potrebu za jačanjem medijskog pluralizama i poštovanjem nezavisnost i održivost javnog servisa.⁷⁰

Državni i entitetski ustavi osiguravaju slobodu govora. Entitetski zakoni o zaštiti od klevetanja propisuju da se klevete ne tretiraju kao krivično djelo i propisuju da novinari ne moraju otkriti svoje izvore povjerljivih informacija. Ipak, kako kažu sagovornicima ODIHR IPM-a sa kojima se razgovaralo o pitanju medija, sudski procesi klevetanja se često pokreću sa ciljem zastrašivanja novinara a sudstvo nije dovoljno neovisno od političkih uticaja.⁷¹ Zakonodavstvo se ne suprotstavlja pretjerano koncentrisanom vlasništvu medija niti osigurava transparentnost o tome ko posjeduje medije.

Treba usvojiti zakonske akte koji odvrćaju od pretjerane koncentracije medijskog vlasništva, kako tradicionalnih tako i online medija, i koji osiguravaju punu transparentnost vlasništva medija.

Uzimajući u obzir prethodne preporuke ODIHR-a, Regulatorna agencija za komunikacije (RAK) vršila je vlastito praćenje tri javna servisa i četiri TV kanala u privatnom vlasništvu kako bi ustanovila da li se pridržavaju obaveze pružanja objektivnog i tačnog praćenja kandidata tokom kampanje. RAK je

⁶⁷ Član 7.3 [Konvencije UN-a o borbi protiv korupcije](#) iz 2003. godine, navodi da “Države potpisnice također moraju razmotriti poduzimanje prikladnih zakonodavnih i administrativnih mjera... kako bi se ojačala transparentnost finansiranja kandidatura za izabrane javne funkcije i, gdje je primjenjivo, finansiranja političkih stranaka.” Također pogledati članove 8, 10-13 [Preporuke Rec \(2003\)4](#) Odbora ministara Vijeća Evrope zemljama članicama o zajedničkim pravilima protiv korupcije u finansiranju političkih stranaka i izbornih kampanja.

⁶⁸ Prema Instituciji ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, u periodu od 2012. do 2017. godine je zabilježeno 266 fizičkih napada. Novinara BN TV je 26. avgusta 2018. godine brutalno pretuklo dvoje nepoznatih napadača u Banja Luci. Policija je uhapsila jednog osumnjičenog i najavila potragu za drugim.

⁶⁹ Vidjeti izjave OSCE RFoM od [27. avgusta](#) 2018. godine.

⁷⁰ Vidjeti govor OSCE RFoM od [17. septembra](#) 2018. godine i izjave od [20. aprila](#) 2018. i [5. decembra](#) 2017. godine.

⁷¹ Prema Udruženju novinara Bosne i Hercegovine, oko 100 slučajeva klevete se podnese protiv novinara svake godine; ukupno 173 slučajeva klevete su na čekanju zaključno sa septembrom 2018. godine.

pokrenuo postupke protiv određenih emitera zbog nepoštivanja izbornog zakonodavstva.⁷² Uz kršenja koja su otkrivena tokom praćenja emitera, RAK je primila sedam prigovora koji su bili na čekanju do kraja kampanje.⁷³ Uprkos prethodnim preporukama ODIHR-a, RAK nema jasne rokove za blagovremeno rješavanje prigovora iz oblasti medija.

B. NALAZI PRAĆENJA MEDIJA

U periodu između 2. septembra i 6. oktobra 2018. godine, ODIHR IPM je na dnevnoj osnovi (od 18:00 do 24:00 sata) vršila praćenje medija za 11 TV stanica (javni emiteri *BHT1*, *FTV* i *RTRS*, kao i privatni emiteri *Hayat TV*, *NI* i *OBN*). Pored toga, glavni informativni programi su praćeni na *Al Jazeera Balkans*, *BN*, *Face TV*, *Pink TV* i *TVI*) kao i u sljedećim štampanim medijima: *Dnevni avaz*, *Dnevni list*, *Glas Srpske*, *Nezavisne novine*, *Oslobođenje* i *Večernji list*.

Javni servisi koje je nadzirala ODIHR IPM su medijski pokrivali su dešavanja vezana za kampanju na balansiran način u posebnim programima posvećenim izborima, a koji su činili otprilike polovinu njihovog sveukupnog praćenja izbornih dešavanja. U vijestima u udarnim terminima su pokrivena i sporna pitanja o sprovođenju izbora.

Sagovornici ODIHR IPM su često optuživali javni servis Radio Televiziju Republike Srpske (RTRS) za pristrasno medijsko praćenje u korist SNSD.⁷⁴ Nalazi praćenja medija koje je vršila ODIHR IPM su potvrdili da je na RTRS-u, g. Dodik opsežno medijski popraćen i kao predsjednik RS-a i kao kandidat što je dovelo u pitanje princip jednakog tretmana za sve.

U okviru redovnih vijesti i emisija o analizama trenutačnih pitanja, g. Dodik je bio dosta opsežno medijski popraćen tokom kampanje, kako u javnim tako i u privatnim medijskim izvorima.⁷⁵ Na dosta privatnih kanala, medijsko praćenje g. Dodika u vijestima je imalo dosta negativnu notu (između 33 i 79 posto praćenja imalo je negativnu notu), dok su javni kanali imali veću uravnoteženost u praćenju. Sve ostale stranke i njihovi relevantni predsjednički kandidati su bili značajno manje pokriveni, ali su vijesti bile pozitivne ili neutralne prirode.⁷⁶

Kako je ODIHR prethodno preporučio, svi javni servisi bi trebali osigurati nepristrasno i uravnoteženo medijsko praćenje svih stranaka i kandidata u svim svojim vijestima i političkim emisijama.

Javni servisi koje je pratila ODIHR IPM pridržavali su se zakonskih obaveza vezanih za pružanje besplatnog emitovanja svim izbornim kandidatima tokom zvanične kampanje.⁷⁷ RAK navodi da su i javni i privatni emiteri su osigurali plaćeno emitovanje na jednakoj osnovi za sve kandidate. Pozitivna

⁷² Vidjeti [izjavu](#) RAK-a od 22. septembra 2018. godine. RAK je kaznila ATV sa 5.000 KM zbog pristrasnog praćenja, a Hayat TV radi kršenja pravila oglašavanja. RAK je također javno opomenula BH Radio 1 radi nepridržavanja pravilima kampanje i pokrenula upravne postupke protiv RTRS, Alternativne televizije i Hayat TV.

⁷³ Prema RAK-u, dva prigovora su bila o navodnim kršenjima propisa o objavljivanju rezultat ispitivanja javnog mnijenja, a pet prigovora je bilo vezano za pristrasno praćenje. U dva od potonjih slučajeva, RAK nije ustanovio kršenja a za preostale prigovore su čekala na rješenje do kraja kampanje.

⁷⁴ Na primjer, [Novinska agencija SRNA](#) i [Internet stranica RTRS](#), oboje u javnom vlasništvu, su 16. septembra 2018. godine, objavili članak u kojem se Davor Dragičević optužuje da koristi smrt svog sina u svrhe političkih aktivnosti i da radi za inostrane obavještajne agencije sa ciljem destabilizacije RS.

⁷⁵ Udio vijesti o SNSD-u i g. Dodiku u informativnim programima u većini praćenih privatnih kanala je iznosio između 16 i 47 posto. Veliki dio vijesti o g. Dodiku su se odnosili na dešavanja vezana za proteste "Pravda za Davida", na posjetu ministra vanjskih poslova Rusije Banja Luci i Sarajevu i na susret g. Dodika sa predsjednikom Rusije. Vijesti o tome da su SAD stavile kandidata i potpredsjednika SNSD-a, Nikolu Špirića na crnu listu je vijest koja je opširno raspravljana u svim praćenim medijima.

⁷⁶ G. Ivanić je imao pokrivenost u prosječnom iznosu od 10 posto od medijskog pokrića u informativnim programima privatnih medija koji su posmatrani, SDA 8 posto (na Hayat TV je imala 24 posto) PDP je imao 7 posto, a svi ostali pojedinačno manje od 5 posto.

⁷⁷ Javni emiteri moraju osigurati svim kandidatima najmanje tri minute besplatnog emitovanja.

je i činjenica da su mnogi emiteri organizovali debate između kandidata.⁷⁸ Međutim, obzirom da su mnogi vodeći kandidati, među njima i predsjednički, odbili da zajedno učestvuju na debatama, biračima je smanjena mogućnost da donesu odluke na bazi potpunih informacija.⁷⁹ Brojni sagovornici ODIHR IPM kritikovali su format debata iz razloga što nisu olakšali bolje predstavljanje političkih programa.

Novine odražavaju podijeljenost društva po etničkim i političkim linijama. *Dnevni avaz* koji je povezan sa Fahrudinom Radončićem, kandidatom za člana Predsjedništva, je skoro pola svog prostora dodijelio ovom kandidatu i SBB-u, uglavnom u ga predstavljao pozitivnom kontekstu. Istovremeno, *Dnevni avaz* je dao 16 posto svog prostora SDA koja je predstavljena uglavnom u negativnom kontekstu. *Večernji list*, koji je najpopularniji među Hrvatima, je favorizirao HDZ BiH i Dragan Čovića, kandidata za člana Predsjedništva kojemu je dao 60 posto svog medijskog prostora uglavnom u pozitivnom svjetlu. *Oslobođenje*, sa sjedištem u Sarajevu, i *Dnevni list*, sa sjedištem u Mostaru, su ujednačeno pokrivali većinu kandidata bez obzira na njihovu etničku pripadnost. *Glas Srpske* i *Nezavisne novine* su više pokrivali kandidate iz reda srpskog naroda.

XII. UČEŠĆE NACIONALNIH MANJINA

Postoji 18 zvanično priznatih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini.⁸⁰ Većina njih ima veoma malen broj članova.⁸¹ Članovi nacionalnih manjina koji se samoizjašnjavanjem deklarišu kao pripadnici "Ostalih" bivaju uskraćeni određenih pasivnih biračkih prava na osnovu etničke pripadnosti. Diskriminatorna priroda ustavnog okvira, koju su oštro kritikovali sagovornici ODIHR IPM-a koji su pripadnici nacionalnih manjina, do sada nije bila tema rasprave (vidjeti *Pravni okvir*). Pored toga što isključuje nacionalne manjine, etnički ključ zastupljenosti narušava princip učešća u političkom procesu na osnovu državljanstva i građanski prava.

Najzastupljenija manjina su Romi koja, prema popisu stanovništva iz 2013. godine, broji 12.583 člana mada se smatra da je stvarni broj Roma znatno veći. Predstavnicima romske zajednice susreli su se sa predstavnicima ODIHR IPM-a i naglasili neke od specifičnih izazova vezanih za njihovo učešće na izborima što uključuje manjak pristupa informacijama kao i loše obrazovanje i pismenost. Društveni i ekonomski uslovi čine ovu zajednicu osjetljivom na pritiske koji su usmjereni da utiču na njihov glas. Ipak, određeni broj sagovornika ODIHR IPM-a su također naveli da raste svijest i otpornost birača na ovakve pritiske unutar romske zajednice. Mali broj kandidata iz romske zajednice su se kandidovali za kantonalne skupštine, ali nijedan Rom se nije kandidovao za više nivoe vlasti. Tokom kampanje, nije zabilježena niti prijavljena diskriminatorna retorika protiv nacionalnih manjina.

⁷⁸ *BHTI* i *FTV* kao i *NI* su kanali koji su organizovali besplatne debate za kandidate za državni nivo. *Pink TV*, jedan on najpopularnijih privatnih kanala, je također imala sedmični program o trenutnim pitanjima u kojima su učestvovali neki od istaknutih kandidata. Nekoliko ostalih privatnih kanala su nudili kandidatima da učestvuju u plaćenim debatama, intervjuima i informativnim programima.

⁷⁹ Prema *NI*, na ovom kanalu nisu održane debate za članove Predsjedništva iz reda srpskog naroda jer g. Dodik nije potvrdio učešće, a g. Ivanić je odbio da učestvuje bez g. Dodika. Preostale dvije debate na *NI* između kandidata za bošnjačkog i hrvatskog člana predsjedništva su se održale, ali bez prisustva glavnih kandidata jer su g. Bećirović, g. Džaferović, g. Radončić kao i g. Čović i g. Komšić odbili učešće. *FTV* je planirala zajedničke debate između glavnih kandidata iz reda bošnjačkog i hrvatskog naroda, ali su učestvovali samo kandidati iz reda bošnjačkog, ali ne i iz hrvatskog naroda.

⁸⁰ Državni Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina (iz 2003. godine a izmijenjen 2005. godine), navodi Albance, Crnogorce, Čehe, Italijane, Jevreje, Mađare, Makedonce, Nijemce, Poljake, Rome, Rumune, Ruse, Rusine, Slovake, Slovence, Turke i Ukrajinke. Austrijska manjina je nedavno prepoznata i predstavljena je uz ostale manjine u Državnom vijeću za manjine.

⁸¹ Prema popisu stanovništva iz 2013. godine, 96.539 osoba (2.7 posto stanovništva) su se izjasnili kao Ostali.

XIII. PRIGOVORI I ŽALBE

Po zakonu, mehanizmi za prigovore i žalbe postoje i osiguravaju blagovremeno razmatranje istih. Birači ili politički subjekti čija su prava povrijeđena mogu izbornim komisijama podnijeti prigovore u vezi sa izborima. CIK razmatra određene sporove na prvoj instanci i obrađuje zahtjeve protiv odluka OIK. Žalbe protiv odluka CIK u prvoj instanci se podnose Apelacionom odjeljenju Suda Bosne i Hercegovine čije odluke su konačne. Odluke CIK-a na drugoj instanci nisu predmet sudske revizije što je u suprotnosti da međunarodnim standardima.⁸² Prigovori se moraju dostaviti u roku od 24 sata od učinjene povrede, a žalbe u roku od 48 sati od dana donošenja odluke, što je značajno kraće od preporučenog kroz dobre prakse.⁸³ Izborne komisije moraju riješiti prigovore u roku od 48 sati, a sudovi u roku od tri dana. Zakon ne zahtijeva da izborne komisije i sud održe saslušanja, a slučajevi vezani za izbore se rješavaju na osnovu pismenih prijava. Slučaj se može proslijediti tužiocu na dalje postupanje ako sadrži elemente potencijalnog krivičnog djela.

Međutim, proces rješavanja sporova kakav se trenutno sprovodi ne omogućava potpuno učinkovito pravno zadovoljenje. U praksi, CIK smatra prihvatljivim samo one prigovore koje podnesu politički subjekti, građani posmatrači i birači gdje su podnosioci prigovora direktno pogođeni navodnim nepravilnostima.⁸⁴ Ova ograničena interpretacija podrija napore podnosioca prigovora da doprinesu integritetu izbornog procesa. Pored toga, mnogi prigovori su smatrani neprihvatljivim jer su odbijeni na osnovu činjenice da nisu predati u zakonski propisanom roku od 24 sata od kršenja i u slučajevima kada je kršenje bilo kontinuirane prirode.⁸⁵ Iako zakon dozvoljava izbornim komisijama da djeluju *ex officio* u slučaju nepravilnosti, u praksi su oni to radili samo u nekoliko slučajeva kad bi primili dojavu o nepravilnostima.⁸⁶ Nadalje, izgleda da nadležnosti CIK i OIK koje se tiču prigovora nisu jasne pa je neke slučajeve CIK uputila OIK i obratno.⁸⁷

U cilju pružanja efikasne zaštite biračkih prava, rok za podnošenje prigovora bi se mogao produžiti, posebno u slučaju prigovora o kršenjima koja su u toku. CIK treba da bude proaktivan u razmatranju potencijalnih nepravilnosti ex officio (po službenoj dužnosti), što uključuje obavijesti koje primi od posmatrača. Treba se omogućiti i sudska revizija odluka CIK-a o prigovorima i žalbama.

⁸² U stavu 18 Moskovskog dokumenta OSCE-a iz 1991. godine, zemlje učesnice su posvećene pružanju “efektivnih mjera obeštećenja od upravnih odluka” i da nastoje da omoguće sudske revizije tih odluka. Prema stavu II.3.3.a Kodeksa dobre prakse u izbornim pitanjima Venecijanske komisije iz 2002. godine “mora postojati mogućnost konačne žalbe.”

⁸³ Stav II.3.3.g. Kodeksa dobre prakse u izbornim pitanjima Venecijanske komisije iz 2002. godine preporučuje da “Vremenska ograničenja za podnošenje i odlučivanje o prigovorima moraju biti kratka (tri do pet dana za svaku prvu instancu)”.

⁸⁴ Na primjer, BNTV je podnijela prigovor protiv g. Dodika radi govora mržnje, zastrašivanja novinara i prijetnji upućenih vlasniku BNTV. Ovaj prigovor je odbijen na osnovu toga što ga nije podnijela ovlaštena osoba. Svi zahtjevi za ponovna brojanja koji su podnijeli kandidati, a ne njihove stranke, su odbačeni kao neosnovane jer ih nije podnijela ovlaštena osoba. Na primjer, zahtjeve koje su podnijeli Fuad Hadžimehmedović (SBB) i Ante Džaje (HDZ 1990).

⁸⁵ Otprilike 20 prigovora su odbačeni zbog neosnovanosti po ovom osnovu ili na osnovu toga što ga nije podnijela ovlaštena osoba. Ovo uključuje i prigovor o podjeli besplatnih školskih udžbenika od strane kandidata; o materijalima za svrhe kampanje postavljenim u nedozvoljenim mjestima; o objavi članka koji vrijeđa kandidata a koji je objavila politička stranka.

⁸⁶ CIK je odbila prigovor koji je Savez za pobjede je podnio protiv g. Dodika zbog navodnog korištenja govora mržnje jer je podnesen nakon isteka zakonskog roka od 24 sata. Međutim, CIK je naknadno revidirala slučaj i izrekla novčane kazne g. Dodiku u iznosu od 7.000 KM, a SNSD 5.000 KM. Koalicija građana posmatrača *Pod Lupom* obavijestila je CIK o 364 slučaja prijevremene kampanje i ostalih kršenja pravila kampanje koja su izvršila 32 politička subjekta, uključujući i slučajeve društvenih medija. Ipak, CIK nije ispitala niti jednu od ovih navodnih neregularnosti.

⁸⁷ Na primjer, oko 15 prigovora o kršenju pravila kampanje, uključujući i sknavljenje materijala za kampanju i kupovinu glasova kao i nekih 20 prigovora o nepravilnostima na dan izbora je CIK uputila OIK, dok su OIK nekoliko prigovora o nepravilnostima na dan izbora poslale CIK-u.

CIK je razmotrila nekih 24 prigovora na javnim raspravama. CIK je razmatrala i usvajala odluke uglavnom konsenzusom koji je nastojao da održi sveukupnu etničku ravnotežu u CIK-ovom pristupu. Pozitivna činjenica je da CIK održava registar prigovora. Međutim, ni registar niti odluke o prigovorima nisu dostupne javnosti, čime se umanjuje transparentnost rješavanja sporova.⁸⁸

Kako bi se povećala transparentnost i odgovornost, CIK i sudovi bi trebali blagovremeno objaviti informacije o prigovorima i odlukama vezanim za izbore.

Prije Dana izbora, ODIHR IPM imala saznanja o postojanju nekih 120 prigovora i žalbi podnesenih CIK-u. Od navedenih prigovora i žalbi, otprilike 45 slučajeva se odnose na sastav izbornih komisija, sličan broj na kršenja pravila kampanje a nekih 20 slučajeva se odnosi na registraciju kandidata.⁸⁹ Većina prigovora su ocijenjeni i odbačeni kao neosnovani. CIK je izrekla novčane kazne i za stranke i za kandidate u 12 slučajeva zabranjene retorike i govora.⁹⁰ Zakon propisuje preopširnu definiciju ovog kršenja a nisu jasni ni kriteriji za razlikovanje zapaljive retorike od ličnih uvreda ili klevetanja.⁹¹

U pogledu sprječavanja neprikladnog ograničavanja slobode govora i osiguravanja dosljednih odluka, definicija zabranjenog jezika koji bi nekoga mogao navesti ili podstaći na nasilje ili širenje mržnje u Izbornom zakonu treba biti preciznija. CIK bi mogao usvojiti dalje smjernice za zainteresirane strane i za vlastito donošenje odluka.

Prije dana izbora i nakon toga, oko 65 žalbi protiv odluka CIK-a je podneseno sudu. Većina žalbi su odbijene kao neosnovane. Sud je oborio odluke CIK-a kojima je odbijena registracija za četiri stranke,⁹² kao i dvije odluke CIK-a o sastavu OIK.⁹³ Pored toga, sud je podržao stav CIK-a za oko 1.000 žalbi protiv odbijenica za registraciju za glasanje van zemlje. CIK je objavila oko 30 sudskih odluka na svojoj Internet stranici, što je doprinijelo većoj transparentnosti o rješavanju sporova.⁹⁴

Slučaj se može uputiti tužiocu ako sadrži elemente krivičnog djela. Tužioci na različitim nivoima su informisali ODIHR IPM o nejasnoćama koje se tiču njihovih nadležnosti koje se odnose na krivična djela vezana za izbore u kontekstu općih izbora.⁹⁵ Ured tužioca je informisao ODIHR IPM o postojanju oko 20 slučajeva koji su trenutno pod istragom, što uključuje i slučajeve koje je CIK uputio.⁹⁶ Pored toga, određeni broj slučaja o mogućim zloupotrebama glasanja van zemlje je CIK uputila tužiocu.

Ustavni sud Bosne i Hercegovine može odlučiti o pitanjima vezanim za izbore, što uključuje ustavnost zakona i sukoba nadležnosti državnih i entitetskih institucija. Slučajeve mogu uputiti sudovi, određeni

⁸⁸ Objavljeni su sažeci 10 slučajeva u kojima je CIK nametnula sankcije. O transparentnosti u izbornom procesu vidjeti stav 68 Kodeksa dobre prakse u izbornim pitanjima Venecijanske komisije iz 2002. godine.

⁸⁹ Prigovore o kršenju pravila kampanje su se odnosili na 'govor mržnje', pravljenje neprikladnog pritiska na birače, kupovinu glasova, plaćene prijevremene kampanje, nezakonito postavljanje i sknavljenje plakata.

⁹⁰ Na primjer, kandidat Vukota Govedarica je kandidatkinju Željku Cvijanović nazvao unukom ustaše (hrvatska fašistička organizacija tokom Drugog svjetskog rata); kandidat Adžem Dževad je na svom Facebook profilu tvrdio da muž kandidatkinje Daliborke Mijović svoju dobrobit duuguje ratnom učešću.

⁹¹ Član 7.3 Izbornog zakona navodi "korištenje jezika koji može da provocira ili podstiče nekoga na nasilje ili širenje mržnje".

⁹² Odbijenice CIK-a se uglavnom odnose na neplaćanje izbornog pologa, nedovoljan broj potpisa podrške, imena koja je slična imenima postojećih stranaka ili imena koja mogu podstaći mržnju. Sud je usvojio žalbe *Hrvatske stranke prava BiH, Prve Srpske Demokratske Stranke - Prva SDS, Srpske napredne stranke* i *Srpske radikalne stranke - Dr Vojislav Šešelj*, koje je dalje registrovala CIK.

⁹³ Sud je konstatovao da OIK Velika Kladaša i OIK Usora nisu bili multietničke kako zakon nalaže.

⁹⁴ Sud je naveo da ODIHR IPM-u da je objavio odluke koje je smatrao da su od interesa za javnost.

⁹⁵ Krivični zakoni na državnom i entitetskim nivoima sadrže prekršaje vezane za izbore. Tužioci su naveli da ne razumiju koje agencije – na državnom ili entitetskom nivou – moraju započeti istragu ukoliko se kršenje tokom općih izbora odnosi i na državne i na entitetske ili na kantonalne izbore.

⁹⁶ Ured tužioca Bosne i Hercegovine je informisao ODIHR IPM da je primio prijave u nekih 16 slučajeva vezanih za glasanje putem pošte, podsticanje nasija i mržnje, izbornu podmićivanje i kršenje slobode glasanja, registraciju birača i druga moguća krivična djela vezana za izbore. Ured tužioca FBiH je primio još četiri slučaja.

državni funkcioneri kao i bilo koja druga osoba čija su temeljna prava povrijeđena a da su pritom svi ostali domaći pravni lijekovi su iskorišteni.⁹⁷ Dva prigovora vezana za ove izbore su podnesena a tiču se mandata koji kantonalne skupštine dodjeljuju Domu naroda FBiH.⁹⁸

XIV. POSMATRANJE IZBORA

Zakon predviđa praćenje izbornog procesa od strane građana posmatrača i međunarodnih posmatrača. Registrovani kandidati i političke stranke također mogu imenovati posmatrače. Akreditovani posmatrači iz stranaka, ispred nezavisnih kandidata, organizacija građanskog društva i međunarodnih organizacija mogu posmatrati kompletan izborni proces. Na dan izbora, samo po jedan posmatrač koji dolazi iz političkih subjekata i organizacija građanskog društva može biti prisutan na biračkom mjestu.

CIK reguliše proces akreditovanja i zadužena je za akreditovanje međunarodnih posmatrača, građana posmatrača kao i za akreditovanje predstavnika kandidata u CIK-u. OIK akredituju posmatrače koje imenuju stranke za aktivnosti u okviru relevantne izborne jedinice. CIK je na inkluzivan način akreditovao 5.611 građana posmatrača i 650 međunarodnih posmatrača. Prema podacima CIK-a, OIK su akreditovali oko 50.000 posmatrača iz brojnih političkih subjekata. Koalicija šest organizacija građanskog društva, zvana *Pod lupom*, je organizovala najveći poduhvat građanskog posmatranja i redovno je objavljivala izvještaje o posmatranju.

XV. DAN IZBORA

Dan izbora je uglavnom protekao uredno a posmatrači MIPM su mogli da prate procese bez ograničenja. Transparentnost je dodatno poboljšalo prisustvo građana posmatrača u 60 posto od posmatranih biračkih mjesta. Posmatrači iz stranaka su bili prisutni u 97 posto posmatranih biračkih mjesta. CIK je objavila da je izlaznost 53.3 posto a počela je objavu preliminarnih rezultata na svojoj Internet stranici 8. oktobra 2018. godine.

A. OTVARANJE BIRAČKIH MJESTA I GLASANJE

Posmatrači MIPM su uglavnom prilično pozitivno ocijenili otvaranje biračkih mjesta i zabilježili neke proceduralne propuste. Komisije često nisu zabilježile broj primljenih glasačkih listića niti serijske brojeve na pečatima a ponekad nisu propisno zapečatili glasačke kutije. U 10 od 128 posmatranih biračkih mjesta je zapaženo da je otvaranje kasnilo više od 15 minuta.

Glasanje je uglavnom prošlo u mirnoj atmosferi a posmatrači MIPM nisu primili dojavu niti o jednom incidentu. Proces glasanja je pozitivno ocijenjen u 94 posto od 1.273 posmatranih biračkih mjesta. Negativno ocijenjeno je 6 posto slučajeva uglavnom radi neosiguravanja tajnosti glasačkog listića i neprikladnog uticaja neovlaštenih osoba na proces glasanja.

Procedure identifikacije birača su većinom poštovane. U 22 posto posmatranih biračkih mjesta, pojedinim biračima je odbijeno da glasaju, uglavnom iz slijedećih razloga: glasači nisu mogli da

⁹⁷ Prigovore može da podnese član državnog predsjedništva, predsjedavajući Vijeća ministara, predsjedavajući, dopredsjedavajući ili jedna četvrtina članova bilo kojeg doma državnog parlamenta ili jedna četvrtina bilo kojeg doma entitetskog zakonodavnog tijela.

⁹⁸ Jedan prigovor je podnijela gđa. Borjana Krišto, tada predsjedavajuća PD BiH, kojim osporava usklađenost određenih odredbi Ustava FBiH sa Ustavom Bosne i Hercegovine. Klub Bošnjaka u PD BiH je podnio još jedan prigovor o proceduralnim aspektima izmjene i dopune Izbornog zakona. Ovaj potonji prigovor je Ustavni sud odbio 6. jula 2017. godine. Nakon toga, nacrt o izmjenama zakona je trebao usvojiti Dom naroda Parlamentarne skupštine BiH jednostavnom većinom prisutnih članova parlamenta što uključuje barem jednu trećinu glasova iz svakog od entiteta.

pokažu važeći identifikacioni dokument (40 slučajeva), nije ih se moglo pronaći na biračkom spisku (87 slučajeva) ili su poslani na drugo biračko mjesto (184 slučajeva). Polovina posmatranih biračkih mjesta imale su pristup za birače da invaliditetom a raspored na biračkim mjestima je većinom bio prikladan za posebne potrebe birača sa raznim oblicima invaliditeta kako bi mogli samostalno glasati (80 posto).⁹⁹

Vlasti bi trebale uložiti dodatne napore da osiguraju da pristup biračkim mjestima bude bez prepreka.

MIPM posmatrači su primijetili da tajnost glasanja nije osigurana u 18 posto posmatranih biračkih mjesta što je zabrinjavajuće i u suprotnosti sa Stavom 7.4 Kopenhagenskog dokumenta OSCE-a iz 1990. godine kao i sa drugim međunarodnim standardima.¹⁰⁰ Tajnost glasanja nije osigurana uglavnom radi pretjerane gužve (8 posto), neadekvatnog rasporeda u prostorijama za glasanje (5 posto) i činjenice da birači nisu popunjavali glasačke listiće u tajnosti (16 posto). Mnogi birači nisu savili glasačke listiće prije nego su ih ubacili u glasačke kutije. Nadalje, porodično ili grupno glasanje je primijećeno u 16 posto posmatranih lokacija.

Država bi trebala poduzeti efektivne mjere da se zaštite prava birača na slobodan i tajan izbor. Procedure glasanja trebaju biti revidirane kako bi se osigurala tajnost glasanja i zaštita od neprikladnog uticaja na birače. Važnost tajnosti glasanja treba naglasiti tokom obuke izbornih komisija i u materijalima za obuku birača.

Zakon omogućava glasanja uz pomoć drugog lica samo za slabovidne osobe, nepismene birače i one da tjelesnim invaliditetom. Ipak, MIPM je uočilo brojne slučajeve glasanja uz pomoć drugog lica (pogotovo u slučaju žena i mladih birača) kod onih birača kod kojih je bilo vidljivo da mogu samostalno da glasaju. Ovo upućuje na to da se izvršio neprikladan uticaj na birače, što je suprotno međunarodnim standardima.¹⁰¹

MIPM posmatrači su u skoro polovini od posmatranih slučajeva zabilježili da su posmatrači stranaka bilježili podatke o tome ko je glasao.¹⁰² U smislu posmatranih slučajeva neprikladnog uticaja političkih stranaka na birače (vidjeti *Izborna kampanja*), ovo bi se moglo posmatrati kao oblik pritiska na birače na dan izbora. Ovome procesu je pomogla činjenica da su članovi komisije najavlivali imena birača prije nego što bi im dali glasačke listiće. U 2 posto slučajeva, MIPM posmatrači su primijetili osobe u blizini biračkih mjesta koji su pokušavali uticati na birače.¹⁰³ MIPM posmatrači su prijavili nekoliko slučajeva ozbiljnih neregularnosti kao što je Bugarski voz, glasanje umjesto drugih lica i pretrpavanje glasačkih kutija, što sve zajedno podriva integritet procesa glasanja.¹⁰⁴

⁹⁹ Član 29(a) CRPD obvezuje države da “osobe sa invaliditetom mogu efikasno i u potpunosti učestvovati u političkom u javnom životu na jednakoj osnovi sa ostalima ... *inter alia*, time što će osigurati da su procedure, objekti i materijali za glasanje prikladni, dostupni i jednostavni za...korištenje”.

¹⁰⁰ Stav 7.4 Kopenhagenskog dokumenta OSCE-a iz 1990. godine navodi da zemlje učesnice trebaju “osigurati da se glasa tajno putem glasačkih listića ili putem jednake procedure glasanja.” Stav 20 Općeg komentara br. 25 koji je donio Odbor za ljudska prava UN-a (CCPR) 1996. godine, a koji komentariše Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR), zahtijeva od država da “poduzmu mjere kako bi garantovale tajnost glasanja tokom izbora...”.

¹⁰¹ Stav 19 Općeg komentara br. 25 koji je donio Odbor za ljudska prava UN-a 1996. godine, a koji komentariše Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR) zahtijeva da “Osobe koje imaju pravo glasa moraju imati slobodu glasanja ... bez neprikladnog pritiska ili bez ikakve prisile koja bi mogla poremetiti ili ograničiti slobodni izraz volje birača”.

¹⁰² Zakon nalaže da sve političke stranke mogu tražiti i dobiti besplatan primjerak biračkih spiskova za izbore u kojima one učestvuju. Ovi primjerci se koriste za praćenje učešća birača.

¹⁰³ Mediji su izjavili da su agencije za sprovođenje zakona zadržale dvije osobe radi neprikladnog uticaja na volju birača.

¹⁰⁴ Stav 11 Općeg komentara br. 25 koji je donio Odbor za ljudska prava UN-a 1996. godine, a koji komentariše Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR) navodi da “Bilo kakvo nasilno uplitanje u ... glasanje kao i zastrašivanje ili prisila birača treba biti zabranjena putem kaznenih zakona a ti zakoni trebaju biti striktno sprovedeni”.

Trebalo bi preispitati praksu najavljivanja imena birača na biračkim mjestima. Trebalo bi razmotriti zabranu da politički subjekti vode evidenciju o tome ko je glasao na dan izbora što uključuje i korištenje biračkih spiskova na biračkim mjestima.

B. ZATVARANJE BIRAČKIH MJESTA I BROJANJE

MIPM je dao negativnu ocjenu za brojanje u 23 od 126 posmatranih biračkih mjesta, što je značajan broj. Ova negativna ocjena ima veze sa značajnim proceduralnim greškama ili propustima, gdje članovi BO nisu znali ili nisu pratili procedure brojanja.

MIPM je primijetila slučajeve kada BO u protokole nisu brojali niti upisali broj neiskorištenih glasačkih listića prije nego li su otvorili glasačke kutije (u 10 i 13 slučajeva, respektivno). U 14 slučajeva gdje su vršena posmatranja, broj primljenih glasačkih listića, potpisa na spisku birača i neiskorištenih glasačkih listića se nisu slagali. U 22 slučaja, validnost glasačkih listića nije utvrđena na razuman i dosljedan način nakon što su otvorene glasačke kutije. Na mnogim biračkim mjestima, validnost glasačkih listića nisu ustanovili članovi BO, kako to propisi zahtijevaju. Nadalje, nakon brojanja važećih i nevažećih glasačkih listića, u protokolu rezultata nisu zabilježeni svi podaci (u 33 posmatrana slučaja) a podaci koji jesu zabilježeni nisu objavljeni prisutnim na biračkim mjestima (u 26 posmatranih slučajeva). U 21 slučaju, broj glasačkih listića za određenu utrku bio je veći od broja potpisa na biračkim spiskovima što ukazuje na potencijalno pretrpavanje glasačkih kutija.

Ispunjavanje protokola rezultata je predstavljalo problem BO i kasnije je dovelo do ponovljenih brojanja. Jedna trećina posmatranih BO imali su poteškoće u zaključivanju protokola rezultata a 16 posmatranih BO nisu usaglasili brojke, kako propisi nalažu. U 21 BO je uočena promjena podataka u protokolima rezultata bez ponovnog brojanja glasačkih listića. BO su u nekim slučajevima unaprijed potpisali protokole rezultata (10 slučajeva). Ometanje procesa brojanja je prijavljeno u 11 posmatranih slučajeva. BO nisu javno objavili potpisani primjerak protokola rezultata u jednoj četvrtini biračkih mjesta što je umanjilo transparentnost.

Poteškoće u brojanju a kojima su se suočavali BO i nepoznavanje procedura, posebno tokom brojanja, je ukazalo na neadekvatnu obuku. Nadalje, složene procedure glasanja su veoma podložne ljudskim greškama. Brojni članovi OIK i ostali sagovornici MIPM predložili su alternativne mehanizme kao što su skeneri za glasačke listiće ili centralizovano brojanje u izbornim jedinicama kao moguća rješenja koja bi mogla unaprijediti povjerenje u rezultate izbora.¹⁰⁵

Trebala bi se poboljšati tačnost brojanja glasova. Također bi trebalo unaprijediti obuke za članove BO sa posebnim fokusom na brojanje glasova i popunjavanje obrazaca za unos rezultata. Mogla bi se razmotriti i mogućnost da se rezultati glasanja koje su utvrdili BO nasumično ponovno broje za sve nivoe i u svim izbornim jedinicama. Ukoliko se uvedu tehnička rješenja za automatsko brojanje, treba izvesti opsežnu studiju izvodljivosti i sprovođenja, a proces nabavke, sigurnost i ostala značajna pitanja treba raspraviti na inkluzivan način u periodu koji ostavlja dovoljno vremena za provedbu rješenja prije izbora.

¹⁰⁵ Ukoliko se uvedu tehnička rješenja, njima moraju prethoditi adekvatne pripreme kako bi se dalo vremena da se urade studije izvodljivosti, nabavke, planiranje, testiranje, procjena, certifikacija, obuka birača, izgradnja povjerenja javnosti kao i implementacija. Vidjeti [Preporuku CM/Rec\(2017\)5](#) od Komiteta ministara Vijeća Evrope upućenu zemljama članicama o standardima za elektronsko glasanje i prateći Memorandum o smjernicama i objašnjenjima. Također vidjeti [ODIHR Priručnik za posmatranje novih tehnologija glasanja](#).

C. PROCES IZRADE ZBIRNIH REZULTATA I OBJAVA REZULTATA

Proces izrade zbirnih rezultata je uglavnom pozitivno ocijenjen. Ovaj proces je negativno ocijenjen u 6 od 96 posmatranih OIK. Uslovi procesa izrade zbirnih rezultata nisu bili odgovarajuću u 15 OIK, uglavnom radi loše organizacije i nedovoljnog prostora što je dovelo do pretjerane gužve. Poteškoće sa kojima su se BO susreli prilikom brojanja su nadalje dokazane time što su mnoge OIK primile nekompletne protokole (uočeno u 26 OIK), netačne primjerke protokola (13 OIK), ili protokole koje nisu potpisali svi članovi BO (11 OIK). Posmatrači MIPM u većinom mogli pratiti proces izrade zbirnih rezultata.

Zabrinjavajuće je da je broj nevažećih glasačkih listića za razne utrke dostigao iznos od 7 posto. Značajan broj tih glasačkih listića bio je prazan a sagovornici ODIHR IPM smatraju da je to bio protestni glas. Uz to, složenost glasačkog listića je možda zbunila birače. Ova činjenica podvlači potrebu za dodatnim obrazovanjem birača i ostalim naporima da se smanji visok broj nevažećih glasova na budućim izborima.

Protokol rezultata BO, koje su OIK unosile u sistem za upravljanje rezultatima, sadržavao je nepodudarnosti uključujući i netačne ili djelimično popunjene protokole. Stoga je 10. oktobra 2018. godine, nakon što su uneseni podaci, CIK zahtijevao od svih OIK da tačno ustanove rezultate izbora u na onim biračkim mjestima gdje su se desile greške u protokolima rezultata. U nekim slučajevima, OIK su nanovo brojale glasačke listiće kako bi kompletirali objedinjene rezultate za datu općinu. CIK odbacio kao preuranjeno 20 zahtjeva za ponovna brojanja koji su podneseni prije objave o kompletiranju preliminarnih rezultata.

Nakon što je CIK objavila da se preliminarni rezultati trebaju kompletirati do 23. oktobra 2018. godine, politički subjekti, OIK, posmatrači i grupe koje se sastoje najmanje od 50 birača su mogli da, u roku od tri dana, podnesu zahtjeve za ponovljeno brojanje zbog navodnih nepravilnosti koje su mogle uticati na rezultate glasanja.¹⁰⁶ Otprilike 100 zahtjeva ove vrste je podneseno CIK-u radi ponovljenog brojanja, uključujući i nekih 10 zahtjeva za ponovnim brojanjem na svim biračkim mjestima u izbornoj jedinici ili entitetu.¹⁰⁷ CIK je odlučila da naredi ponovno brojanje glasova u 84 biračka mjesta.¹⁰⁸ Ova ponovna brojanja su kao rezultat imali promjene u broju glasova i dodjeli mandata na kandidatskim listama za šest slučajeva vezanih za izbore kantonalnih skupština. Pored toga, CIK je izmijenila dodjelu mandata kako bi osigurala minimalnu garantovanu reprezentaciju konstitutivnih naroda u PD FBiH i NS RS. CIK je ustanovila i objavila konačne rezultate 6. novembra 2018. godine.

XVI. RAZVOJ DOGAĐAJA NAKON IZBORA

Prema objavljenim zvaničnim rezultatima, 14 političkih stranaka, uključujući 4 nova politička igrača, su prešli prag od 3 posto i dobili predstavnike u PD BiH. Na entitetskom nivou, 12 stranaka će imati svoje predstavnike u PD FBiH a 8 stranaka u NS RS. Na izborima za predsjedništvo Šefik Džaferović (SDA) je proglašen za bošnjačkog, Željko Komšić (DF) za hrvatskog a Milorad Dodik (SNSD) za srpskog člana predsjedništva. Izbor g. Komšića je izazvao nezadovoljstvo među hrvatskim strankama,

¹⁰⁶ Politički subjekat može tražiti ponovno brojanje glasova u izbornim jedinicama u kojima se takmičilo, posmatrač – u biračkom mjestu koji posmatra isti posmatrač, grupa od najmanje 50 birača – u mjestu u kojem su glasači i OIK – u jednom ili više biračkih mjesta na teritoriji svoje nadležnosti.

¹⁰⁷ Na primjer, SDS je zatražio ponovno brojanje u svih 2.240 biračkih mjesta u RS; Sefer Halilović, kandidat Bosanskohercegovačke patriotske stranke – za cijelu FBiH; HDZ 1990 – u svim OIK u Mostaru, Novom Travniku, Širokom Brijegu, Travniku, Vitezu, i Žepču; *Narodna Stranka Radom za Boljitak* – za glasanje putem poste za PD FBiH.

¹⁰⁸ Svi ostali zahtjevi nisu prihvaćeni jer ih nije podnijela ovlaštena osoba ili su odbijeni kao neosnovani.

uključujući i HDZ BiH. Oni su doveli u pitanje legitimnost njegove pobjede, tvrdeći da je ona rezultat glasova Bošnjaka.

Nakon Dana izbora, veliki broj kandidata su opisali izborni proces karakterišući ga kao punog prevara i javno su doveli u pitanje validnost rezultata. Neki kandidati su govorili o navodnim izbornim zloupotrebama na dan izbora, uključujući “krađu” glasova tokom brojanja, kupovinu glasova, namjerno poništavanje važećih glasačkih listića, i političko učešće OIK u procesu. Prije zvanične objave kompletiranih preliminarnih rezultata izbora, u medijima su određeni akteri objavili namjere da će zahtijevati ponovna brojanja glasačkih listića ili da će tražiti poništavanje izbora. Među njima su bili SDS i PDP u RS i SBB u FBiH. NiP je javno izjavila da je izborni proces “potpuno kompromitovan” a Državnoj agenciji za istrage i zaštitu je podnijela prijavu o nepravilnostima u ophođenju OIK i BO.

Prigovori se ne mogu podnijeti na dan izbora na biračkim mjestima. Članovi BO, posmatrači i birači mogu zabilježiti “potkrijepljene primjedbe” o navodnim nepravilnostima u dnevniku aktivnosti BO. Na osnovu ovih primjedbi, politički subjekti mogu podnijeti prigovore OIK ili CIK-u, koji mogu također razmotriti primjedbe *ex officio*. Nakon dana izbora je otprilike 60 prigovora o navodnim neregularnostima podneseno CIK-u, gdje je oko 15 odbačeno kao neosnovano i nekih 30 je CIK uputio OIK.¹⁰⁹

Nakon dana izbora, sud je razmotrio preko 50 žalbi protiv odluka CIK-a, uključujući i one vezane za ponovna brojanja i govor mržnje. Odluke suda su objavljene na Internet stranici suda. Velika većina žalbi je odbijena u meritumu. Neke žalbe su djelimično usvojene a umanjenje novčane kazne koje je CIK nametnuo radi govora mržnje. Za tri žalbe protiv odbijanja zahtjeva za ponovnim brojanjem je zaključeno da su neprihvatljive jer su ih podnijele kandidati a ne ovlaštene osobe iz njihovih stranaka.

CIK je 30. oktobra 2018. godine jednoglasno odlučila da je nadležna da odredi broj delegata koje kantonalne skupštine biraju u Dom naroda FBiH. Ipak, nakon više neuspjelih pokušaja, od 29. novembra 2018. godine, CIK nije uspjela odredi broj delegata. Ovaj neuspjeh je rezultat nepostojanja zajedničkog razumijevanja o tome da li se trebaju koristiti podaci popisa iz 2013. godine, kako nalaže Izborni zakon (Član 10.12) ili podaci popisa iz 1991. godine, što se izvodi Ustava FBiH. CIK je 18. decembra 2018. godine donijela odluku o dodjeli mandata u Domu naroda FBiH na osnovu minimalnog predstavljanja (barem jedan delegat iz svakog od konstitutivnih naroda ukoliko su izabrani, iz svake kantonalne skupštine) i na osnovu popisa iz 2013. godine.¹¹⁰

XVII. PREPORUKE

Ove preporuke, na način na koji su sadržane kroz cijeli tekst, ponuđene su sa ciljem daljeg unapređenja provođenja izbora u BiH i podrške nastojanjima da se oni u potpunosti usklade sa obavezama država članica OSCE-a, kao i sa drugim međunarodnim obavezama i standardima demokratskih izbora. Ove preporuke trebaju biti shvaćene u kombinaciji sa ranijim preporukama ODIHR-a koje još uvijek nisu

¹⁰⁹ Uključujući i navodni neopravdani pritisak na birače, pretrpavanje glasačkih kutija, glasanje sa krivotvorenim ili unaprijed popunjenim glasačkim listićima i ostale nepravilnosti koje se odnose na glasanje i brojanje.

¹¹⁰ Odluka je donesena na osnovu pet glasova. Dva bošnjačka člana CIK-a su glasala protiv.

provedene.¹¹¹ ODIHR je spreman pomoći vlastima u Bosni i Hercegovini da dalje unaprijede izborni proces i da provedu preporuke sadržane u ovom i prethodnim izvještajima.

A. PRIORITETNE PREPORUKE

1. Zakonodavac treba provesti presude ECtHR koje se odnose na diskriminatorna ograničenja za kandidovanje na izborima po osnovu etničke pripadnosti i prebivališta.
2. Sveobuhvatnu reviziju zakonskog okvira treba poduzeti kako bi se otklonili nedostaci koje je ODIHR ustanovio u ovom i prethodnim izvještajima i kako bi se spriječila zloupotreba javnih sredstava za svrhe kampanje.
3. Politički subjekti trebaju poštovati zakon i suzdržati se od vršenja pritiska na birače. Slučajeve navodnog pritiska na birače treba ispitati brzo, temeljito i učinkovito, a tužioci i CIK trebaju da počinioce blagovremeno pozovu na odgovornost.
4. Država bi trebala poduzeti efektivne mjere da se zaštite prava birača na slobodan i taj izbor. Procedure glasanja trebaju biti revidirane kako bi se osigurala tajnost glasanja i zaštita od neprikladnog uticaja na birače. Važnost tajnosti glasanja treba naglasiti tokom obuke izbornih komisija i u materijalima za obuku birača.
5. Trebalo bi preispitati praksu najavljivanja imena birača na biračkim mjestima. Trebalo bi razmotriti zabranu da politički subjekti vode evidenciju o tome ko je glasao na dan izbora što uključuje i korištenje biračkih spiskova na biračkim mjestima.
6. Treba poduzeti ozbiljne napore kako bi se osigurala nepristrasnost izborne administracije. Mogla bi se razmotriti revizija metode formiranja BO, na način, na primjer, da se ograniči pravo na kandidovanje članova BO samo na stranke koje imaju predstavnike u državnom i entitetskim parlamentima. Mogli bi se razmotriti i alternativni mehanizmi za imenovanje članova BO kao što su javni pozivi u slučaju kada političke stranke ne nominuju kandidate blagovremeno.
7. Trebao bi se ojačati regulatorni okvir kako bi se osigurala transparentnost i odgovornost finansiranja kampanje. Treba razmotriti da se u zakonu izričito propiše da se sve finansijske transakcije vezane za kampanju vrše putem namjenskih bankovnih računa.

B. OSTALE PREPORUKE

Izborni sistem

8. Izborne jedinice i broj mandata za državne i entitetske parlamente se trebaju povremeno revidirati kako bi se osigurao princip jednakosti glasa. Ove revizije se trebaju vršiti u skladu sa međunarodnim obavezama i dobrim praksama. Moglo bi se razmotriti uvođenje zakonskih odredbi koje propisuju aktivnosti koje CIK treba poduzeti ukoliko nadležni parlamenti ne ispune svoje zakonske obaveze.

¹¹¹ U članu 25 [Istanbulskog dokumenta OSCE-a iz 1999.godine](#), države članice OSCE-a su se obavezale da “promptno postupe prema ocjeni izbora i preporukama koje daje ODIHR”. Postupanje u skladu sa prethodnim preporukama ODIHR IPM je kako slijedi: preporuke 4, 6, 9, 11, 21, 23 i 24 iz završnog izvještaja o Općim izborima 2010 ([završni izvještaj za 2010. godinu](#)), kao i preporuke 6, 11, 12, 13, 27, 29 i 30 iz završnog izvještaja o Općim izborima 2014 ([završni izvještaj za 2014. godinu](#)) su potpuno implementirane. Preporuke 7 i 20 iz završnog izvještaja za 2010. godinu, kao i preporuke 7, 8 i 28 iz završnog izvještaja za 2014. godinu su uglavnom implementirane. Preporuke 5, 8, 12, 15, 16 i 19 iz završnog izvještaja za 2010. godinu, kao i preporuke 2, 3, 4, 16, 18, 20, 21 i 24 iz završnog izvještaja za 2014. godinu su djelomično implementirane. Vidjeti www.paragraph25.odihr.pl.

Izborna administracija

9. Vlasti bi trebale osigurati adekvatno finansiranje organizovanja izbora. CIK-u treba osigurati potrebna sredstva kako bi privukao dovoljno kvalifikovanog kadra radi efikasnog sprovođenja svih svojih zadataka.
10. Vlasti bi trebale unaprijediti programe za obuku birača, uključujući programe o sprječavanju porodičnog glasanja i nepravilnog glasanja uz pomoć drugog lica. CIK bi dalje trebao da pojača svoje napore kako bi osigurao dostupnu obuku biračima i pružio informacije svim grupama birača, pogotovo osobama sa invaliditetom, u bliskoj saradnji sa organizacijama koje ih predstavljaju.
11. Vlasti bi trebale uložiti dodatne napore da osiguraju da pristup biračkim mjestima bude bez prepreka.
12. Treba poduzeti djelotvorne mjere kako bi se ojačale metode zapošljavanja i obuke radi osiguravanja nepristrasnosti i profesionalnosti članova komisija uz naknadu proporcionalnu njihovom obimu posla. Kako bi se unaprijedila stručna sposobnost izbornih komisija, CIK i OIK trebaju pružati povremene obuke sa certifikacijom za potencijalne članove BO, sa ciljem da se formira lista certificiranog osoblja.
13. Trebala bi se poboljšati tačnost brojanja glasova. Također bi trebalo unaprijediti obuke za članove BO sa posebnim fokusom na brojanje glasova i popunjavanje obrazaca za unos rezultata. Mogla bi se razmotriti i mogućnost da se rezultati glasanja koje su utvrdili BO nasumično ponovno broje za sve nivoe i u svim izbornim jedinicama. Ukoliko se uvedu tehnička rješenja za automatsko brojanje, treba izvesti opsežnu studiju izvodljivosti i sprovođenja, a proces nabavke, sigurnost i ostala značajna pitanja treba raspraviti na inkluzivan način u periodu koji ostavlja dovoljno vremena za provedbu rješenja prije izbora.

Registracija birača

14. Trebaju se poduzeti dalji naponi kako bi se poboljšala tačnost registracije birača. U svrhu ovoga bi se trebala razmotriti revizija mehanizma prijavljivanja i upisa u matičnu knjigu činjenice smrti kako bi se osigurala blagovremena razmjena podataka i ispravka podataka o građanima. Vlasti bi mogle stvoriti učinkovit sistem elektronskog obavještanja između institucija koje su uključene u proces sa jasno definisanim odgovornostima i rokovima. Na odgovarajuće zdravstvene ustanove bi se mogla prebaciti obaveza prijavljivanja matičnom uredu činjenice smrti građanina.
15. U svrhu povećanja povjerenja javnosti u integritet procesa registracije birača, razne zainteresovane strane, uključujući i političke stranke i organizacije građanskog društva bi se mogle pozvati da učestvuju u reviziji biračkih spiskova koju bi inicirao i nadzirao CIK.

Registracija kandidata i kampanja

16. Treba razmotriti kvotu za spolove koja osigurava jednakost kandidata i kandidatkinja na listama, a trebaju se primijeniti sankcije koje odvrćaju od nepridržavanja tih kvota. Političke stranke trebaju da olakšaju ženama političko napredovanje, povećaju vidljivost kandidatkinja tokom izbornih kampanja i da integrišu pitanja vezana za spolove u svoje platforme. Kako bi se ovo podstaklo, moglo bi se razmotriti povećanje državnog finansiranja za stranke koje promovišu jednakost spolova, osigurati dodatan besplatan pristup javnim medijima za kandidatkinje i godišnje subvencije za stranke kako bi se finansirali ženski ogranci političkih stranka.

Finansiranje kampanje

17. Zakon treba izmijeniti kako bi se za kršenja propisale proporcionalne sankcije i sankcije sa efektom odvraćanja. Zakon treba uspostaviti razuman rok za reviziju i objavu svih izvještaja o finansiranju kampanje a zaključci revizije trebaju se utvrditi zakonom ili podzakonskim aktom CIK-a.

Mediji

18. Treba usvojiti zakonske akte koji odvraćaju od pretjerane koncentracije medijskog vlasništva, kako tradicionalnih tako i online medija, i koji osiguravaju punu transparentnost vlasništva medija.
19. Kako je ODIHR prethodno preporučio, svi javni servisi bi trebali osigurati nepristrasno i uravnoteženo medijsko praćenje svih stranaka i kandidata u svim svojim vijestima i političkim emisijama.

Prigovori i žalbe

20. U cilju pružanja efikasne zaštite biračkih prava, rok za podnošenje prigovora bi se mogao produžiti, posebno u slučaju prigovora o kršenjima koja su u toku. CIK treba da bude proaktivan u razmatranju potencijalnih nepravilnosti ex officio (po službenoj dužnosti), što uključuje obavijesti koje primi od posmatrača. Treba se omogućiti i sudska revizija odluka CIK-a o prigovorima i žalbama.
21. Kako bi se povećala transparentnost i odgovornost, CIK i sudovi bi trebali blagovremeno objaviti informacije o prigovorima i odlukama vezanim za izbore.
22. U pogledu sprječavanja neprikladnog ograničavanja slobode govora i osiguravanja dosljednih odluka, definicija zabranjenog jezika koji bi nekoga mogao navesti ili podstaći na nasilje ili širenje mržnje u Izbornom zakonu treba biti preciznija. CIK bi mogao usvojiti dalje smjernice za zainteresirane strane i za vlastito donošenje odluka.

ANEKS I: KONAČNI REZULTATI IZBORA¹¹²

Predsjedništvo Bosne i Hercegovine

Vrsta glasova	FBiH	RS
Važeći, uključujući	1.008.955	683.361
Obični	977.905	650.939
Putem pošte	23.550	24.726
U odsustvu/ mobilni timovi/izvan zemlje	6.495	5.832
Potvrđeni	1.005	1.864
Nevažeći glasovi	75.982 (7,0 posto)	44.277 (6,1 posto)

Bošnjački član Predsjedništva:

Ime kandidata	Stranačka pripadnost	Broj glasova	Postotak
Šefik Džaferović	SDA (Stranka demokratske akcije)	212.581	36,61
Denis Bećirović	SDP BiH (Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine)	194.688	33,53
Fahrudin Radončić	SBB (Savez za bolju budućnost– Fahrudin Radončić)	75.210	12,95
Mirsad Hadžikadić	Mirsad Hadžikadić – Platforma za progres	58.555	10,09
Senad Šepić	Nezavisni blok	29.922	5,15
Amer Jerlagić	Stranka za Bosnu i Hercegovinu	9.655	1,66

Hrvatski član Predsjedništva:

Ime kandidata	Stranačka pripadnost	Broj glasova	Postotak
Željko Komšić	Demokratska fronta	225.500	52,64
Dragan Čović	HDZ BiH (Hrvatska demokratska zajednica BiH)	154.819	36,14
Diana Zelenika	HDZ 1990 (Hrvatska demokratska zajednica 1990)	25.890	6,04
Boriša Falatar	Naša Stranka	16.036	3,74
Jerko Ivanković-Lijanović	Narodna Stranka Radom Za Boljitak	6.099	1,42

Srpski član Predsjedništva:

Ime kandidata	Stranačka pripadnost	Broj glasova	Postotak
Milorad Dodik	SNSD (Savez nezavisnih socijaldemokrata)	368.210	53,88
Mladen Ivanić	Koalicija Savez za pobjede	292.065	42,74
Mirjana Popović	Srpska napredna stranka	23.086	3,38
Gojko Kličković	Prva Srpska demokratska stranka	10.355	1,52

¹¹² Izvor: [Internet stranica CIK-a](#).

Predstavnički dom Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine

Vrsta glasova	FBiH	RS
Važeći, uključujući	989.192	667.324
Obični	957.784	633.214
Putem pošte	23.881	25.895
U odsustvu/ mobilni timovi/izvan zemlje	6.533	6.365
Potvrđeni	994	1.850
Nevažeći glasovi	95.844 (8,8 posto)	60.600 (8,3 posto)

Iz Federacije Bosne i Hercegovine:

Politička stranka/koalicija	Broj glasova	Postotak	Ukupan broj mandata	Direktni mandati	Kompenzacijski mandati
SDA (Stranka demokratske akcije)	252.058	25,48	8	6	2
Koalicija HDZ BiH, HSS, HKDU BiH, HSP-HNS, HSP DR AS BiH, HDU BiH	145.487	14,71	5	5	
SDP BiH (Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine)	140.782	14,23	5	3	2
Koalicija DF-GS, ŽELJKO KOMŠIĆ: BiH POBJEĐUJE!	96.174	9,72	3	3	
SBB (Savez za bolju budućnost–Fahrudin Radončić)	67.599	6,83	2		2
Naša Stranka	48.401	4,89	2	1	1
Nezavisni blok	41.512	4,20	1	1	
PDA (Pokret demokratske akcije)	38.417	3,88	1	1	
Koalicija A-SDA za evropsku Bosnu i Hercegovinu - Zajedno	29.726	3,01	1	1	
Ostalih 14 stranaka sa manje od 3 posto glasova po stranci	129.036				

Iz Republike Srpske:

Politička stranka/koalicija	Broj glasova	Postotak	Ukupan broj mandata	Direktni mandati	Kompenzacijski mandati
SNSD (Savez nezavisnih socijaldemokrata)	260.930	39,10	6	4	2
SDS List (SDS-NDP-NS-SRS)	162.414	24,34	3	3	
PDP – Mladen Ivanić	83.832	12,56	2	1	1
DNS (Demokratski narodni savez)	68.637	10,29	1	1	
Socijalistička partija	31.321	4,69	1		1
SDA (Stranka demokratske akcije)	29.673	4,45	1		1
Ostalih 8 stranaka sa manje od 3 posto glasova po stranci	30.517				

Predstavnički dom Federacije Bosne i Hercegovine

Važeći, uključujući	1,001,333
Obični	969,818
Putem pošte	23,918
U odsustvu/ mobilni timovi/izvan zemlje	6,599
Potvrđeni	998
Nevažeći glasovi	83,791 (7.7 posto)

Politička stranka/koalicija	Broj glasova	Postotak	Ukupan broj mandata	Direktni mandati	Kompenzacijski mandati
SDA (Stranka demokratske akcije)	252.817	25,25	27	22	5
SDP BiH (Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine)	145.458	14,53	16	12	4
Koalicija HDZ BiH, HSS, HKDU BiH, HSP-HNS, HSP DR AS BiH, HDU BiH, HSS SR	143.704	14,35	16	13	3
Koalicija DF-GS, Željko Komšić: BiH POBJEĐUJE!	93.708	9,36	10	9	1
SBB-Fahrudin Radončić	70.571	7,05	8	5	3
Naša Stranka	50.947	5,09	5	1	4
PDA (Pokret demokratske akcije)	37.731	3,77	4	3	1
Nezavisni blok	34.913	3,49	4	1	3
Koalicija A-SDA za evropsku Bosnu i Hercegovinu - Zajedno	27.396	2,74	2	2	
Koalicija Hrvatsko jedinstvo (HDZ 1990-HSP BIH-HNL)	25.663	2,56	2	2	
Narod i Pravda	23.222	2,32	2	2	
Laburistička stranka Bosne i Hercegovine	7.656	0,76	1	1	
Ostalih 16 stranaka sa manje od 3 posto glasova po stranci	87.547				

Predsjednik i zamjenici predsjednika Republike Srpske

Važeći, uključujući	679.601
Obični	645.391
Putem pošte	25.867
U odsustvu/ mobilni timovi/izvan zemlje	6.445
Potvrđeni	1.898
Nevažeći glasovi	48.729 (6,63%)

Ime kandidata	Stranačka pripadnost	Broj glasova	Postotak
Željka Cvijanović	SNSD – Savez nezavisnih socijaldemokrata	319.699	47,04
Vukota Govedarica	Koalicija Savez za pobjede	284.195	41,82
Ramiz Salkić	Koalicija Zajedno za BiH	21.292	3,13
Čamil Duraković	Nezavisni kandidat	10.299	1,52
Radomir Lukić	Prva Srpska demokratska stranka	6.021	0,89
Josip Jerković	Koalicija HDZ BiH, HSS, HKDU BiH, HSP-HNS	5.881	0,87
Ostalih 31 kandidat sa manje od 5.000 po kandidatu		32.214	

Narodna skupština Republike Srpske

Važeći, uključujući	684.744
Obični	650.520
Putem pošte	25.914
U odsustvu/ mobilni timovi/izvan zemlje	6.373
Potvrđeni	1.937
Nevažeći glasovi	43.085 (5,92%)

Politička stranka/koalicija	Broj glasova	Postotak	Ukupan broj mandata	Direktni mandati	Kompenzacijski mandati
SNSD (Savez nezavisnih socijaldemokrata)	218.201	31,87	28	24	4
Koalicija SDS (SDS-SRS)	123.515	18,04	15	13	2
DNS (Demokratski narodni savez)	98.851	14,44	12	11	1
PDP RS - Mladen Ivanić	69.948	10,22	9	5	4
Socijalistička partija	56.106	8,19	7	6	1
Koalicija Zajedno za BIH	29.556	4,32	4	2	2
Koalicija NDP Dragan Čavić-NS-SNS-Sloboda	28.183	4,12	4	1	3
Ujedinjena Srpska	21.187	3,09	3	1	2
Ostalih 23 stranke sa manje od 3 posto glasova po stranci	39.197				

ANEKS II: SPISAK POSMATRAČA U MEĐUNARODNOJ IZBORNOJ POSMATRAČKOJ MISIJI

Parlamentarna skupština OSCE-a (PS OSCE)

Mavroudis Voridis	Specijalni koordinator	Grčka
Pia Kauma	Šef delegacije	Finska
Christian Hafenecker	Član parlamenta	Austrija
Reinhold Lopatka	Član parlamenta	Austrija
Boris Yachev	Član parlamenta	Bugarska
Georgios Champouris	Član parlamenta	Grčka
Frédéric Petit	Član parlamenta	Francuska
Gregeley Arató	Član parlamenta	Mađarska
Renata Alt	Član parlamenta	Njemačka
Andreas Schwarz	Član parlamenta	Njemačka
Grzegorz Furgo	Član parlamenta	Poljska
Jacek Wlosowicz	Član parlamenta	Poljska
Costel Alexe	Član parlamenta	Rumunija
Petru Movilă	Član parlamenta	Rumunija
Cătălin-Daniel Fenechiu	Član parlamenta	Rumunija
Ionut Sibinescu	Član parlamenta	Rumunija
Edward Riedel	Član parlamenta	Švedska
John Whittingdale	Član parlamenta	Ujedinjeno Kraljevstvo
Ahmet Arslan	Član parlamenta	Turska
Gürsel Tekin	Član parlamenta	Turska
Yüksel Yancizar	Osoblje delegacije	Turska
Hatice Er As	Osoblje delegacije	Turska
Robert Hand	Osoblje Helsinškog komiteta SAD	Sjedinjene Američke Države
Arthur Paul Massaro	Osoblje Helsinškog komiteta SAD	Sjedinjene Američke Države
Andreas Nothelle	Sekretarijat PS OSCE	Njemačka
Corinna Lensch	Sekretarijat PS OSCE	Njemačka
Francesco Pagani	Sekretarijat PS OSCE	Italija
Iryna Sabashuk	Sekretarijat PS OSCE	Ukrajina
Charlie Rutter	Sekretarijat PS OSCE	Ujedinjeno Kraljevstvo

Parlamentarna skupština Vijeća Evrope (PACE)

Dame Cheryl Gillan	Šef delegacije	Ujedinjeno Kraljevstvo
Nicole Durantou	Član parlamenta	Francuska
Claude Kern	Član parlamenta	Francuska
Colette Kelleher	Član parlamenta	Irska
Anne Mulder	Član parlamenta	Nizozemska
Petter Eide	Član parlamenta	Norveška
Ute Vogt	Član parlamenta	Njemačka
Josip Juratović	Član parlamenta	Njemačka
Idalia Serrão	Član parlamenta	Portugal
Adriana Tusa	Član parlamenta	Rumunija
Antonio Gutierrez Limones	Član parlamenta	Španija
Soraya Rodrugeuz Ramos	Član parlamenta	Španija
Miren Gorrotxategi	Član parlamenta	Španija
José Cepeda	Član parlamenta	Španija
Pierre-Alain Fridez	Član parlamenta	Švicarska
Lord David Blencathra	Član parlamenta	Ujedinjeno Kraljevstvo
Lady Tara Blencathra	Član parlamenta	Ujedinjeno Kraljevstvo
Angela Smith	Član parlamenta	Ujedinjeno Kraljevstvo
Mirjana Lazarova	Venecijanska komisija	BJR Makedonija
Michael Janssen	Venecijanska komisija	Njemačka
Chemavon Chahbazian	Sekretarijat PACE	Francuska
Franck Daeschler	Sekretarijat PACE	Francuska
Anne Godfrey	Sekretarijat PACE	Ujedinjeno Kraljevstvo

Parlamentarna skupština NATO-a

Rasa Juknevičienė	Šef delegacije	Litvanija
Ruxandra Popa	Zamjenik generalnog sekretara	Francuska
Obrad Miso Stanisić	Član parlamenta	Crna Gora
Genci Nimanbegu	Član parlamenta	Crna Gora
Julio Miranda Calha	Član parlamenta	Portugal
Madeleine Moon	Član parlamenta	Ujedinjeno Kraljevstvo
Robert Stewart	Član parlamenta	Ujedinjeno Kraljevstvo
Zorana Bacović	Osooblje delegacije	Crna Gora

Evropski parlament (EP)

Frank Engel	Šef delegacije	Luksemburg
Tonino Picula	Član parlamenta	Hrvatska
André Elissen	Član parlamenta	Nizozemska
Norbert Neuser	Član parlamenta	Njemačka
Ramona Nicole Mănescu	Član parlamenta	Rumunija
André De Munter	Sekretarijat EP	Belgija
Vincenzo Greco	Sekretarijat EP	Italija
Montserrat Gabás	Sekretarijat EP	Španija
Timothy Boden	Sekretarijat EP	Ujedinjeno Kraljevstvo

ODIHR IPM kratkoročno angažovani posmatrači

Uarda Celami	Albanija
Mira Hoxha	Albanija
Wilhelm Grisseemann	Austrija
Andrea Jakober	Austrija
Kornelia Lienhart	Austrija
Richard Winkelhofer	Austrija
Karen De Dycker	Belgija
Francois-Xavier Finet	Belgija
Bregt Kippers	Belgija
Gilles Landsberg	Belgija
Helena Saelman	Belgija
Hannes Van Nevel	Belgija
Nikoleta Đukanović	Crna Gora
Vana Vojinovic	Crna Gora
Kristyna Inka Danova	Češka Republika
Jitka Evanová	Češka Republika
Darab Gajar	Češka Republika
Eva Janů	Češka Republika
Martin Ocknecht	Češka Republika
Josef Pánek	Češka Republika
Ondřej Picka	Češka Republika
Pavel Trousil	Češka Republika
Viktor Velek	Češka Republika
Klara Von Kriegsheim Kadlecova	Češka Republika
Katrine Aagaard	Danska
Pia Christmas-Møller	Danska
Tom Høyem	Danska
Thorkild Høyer	Danska
Gedske Messell	Danska
Soren Sonderstrup	Danska
Otto Erik Sorensen	Danska
Poul Svane	Danska
Dagmar Thomsen	Danska
Käthlin Saluveer	Estonija

Maria Katajisto	Finska
Pekka Olli Juhani Nuutinen	Finska
Kethlin Piirma	Finska
Emmanuel Berard	Francuska
Benoit Bouyssou	Francuska
Peggy Corlin	Francuska
Melissa Digne	Francuska
Josette Paule Durrieu	Francuska
Pascale Le Hel	Francuska
Clément Mondamert-Chartron	Francuska
Antoine Meyer	Francuska
Cécile Polivka	Francuska
Xavier Rouard	Francuska
Loic Tregoures	Francuska
Vladimir Bozhadze	Gruzija
Tihana Balija	Hrvatska
Iva Perković	Hrvatska
Patricia Barker	Irska
Patrick Donnelly	Irska
Michael Good	Irska
Eithne Macdermott	Irska
Olivia Mitchell	Irska
Robert Adams	Italija
Simone Brocchi	Italija
Laura Erizi	Italija
Cecilia Vera Lagomarsino	Italija
Davide Messina	Italija
Nadia Raneri	Italija
Mei Takeuchi	Japan
Tariq Gordon	Kanada
Zane Zālīte	Latvija
Jolanta Bernotaite	Litvanija
Sigitas Cemnolonskis	Litvanija
Anikó Gyenge	Mađarska
Iván Kovács	Mađarska
David Sz Nagy	Mađarska
Szilvia Nagy	Mađarska
Anna Orosz	Mađarska
Ole Jan Leeuwen	Nizozemska
Cornelis Ros	Nizozemska
Christina Van Hout	Nizozemska
Maria Vrijens	Nizozemska
Arve Børstad	Norveška
Stine Münter	Norveška
Lara Rashid	Norveška
Elisabeth Salvesen	Norveška
Vibeke Sorum	Norveška
Heike Baddenhausen	Njemačka
Christian David Böttcher	Njemačka
Edgar Brueser	Njemačka
Jana Bürgers	Njemačka
Birgit Daiber	Njemačka
Irene Fellmann	Njemačka
Zenet Frahm	Njemačka
Walter Goepfert	Njemačka
Jochen Hayungs	Njemačka
Maria Herkenhoff	Njemačka
Brigitte Heuer	Njemačka

Tobias Kettner	Njemačka
Harald Koehrsen	Njemačka
Peter Kohlmeier	Njemačka
Natalie Krieger	Njemačka
Eva-Maria Lauckner	Njemačka
Kristin Liedtke	Njemačka
Ruth Monika Linden	Njemačka
Dietrich Lingenthal	Njemačka
Rainer Otter	Njemačka
Cosima Peissker-Meyer	Njemačka
Melanie Pörschmann	Njemačka
Christine Radomsky	Njemačka
Oliver Siegfried Scheel	Njemačka
Rolf Thienemann	Njemačka
Anne Uhlig	Njemačka
Pavel Utitz	Njemačka
Christopher Veith	Njemačka
Christoph Hubert Alexander Freiherr Von Feilitzsch	Njemačka
Noelle Beaini	Rumunija
Laurentiu Vlad	Rumunija
Robert Balanoff	Sjedinjene Američke Države
David Bernheisel	Sjedinjene Američke Države
Klara Bilgin	Sjedinjene Američke Države
Kathryn Bonnifield	Sjedinjene Američke Države
Laura Bowman	Sjedinjene Američke Države
Suanne Buggy	Sjedinjene Američke Države
Eric Carlson	Sjedinjene Američke Države
Leonilla Connors	Sjedinjene Američke Države
David Cook	Sjedinjene Američke Države
Daniel Drigot	Sjedinjene Američke Države
Jeffrey Erlich	Sjedinjene Američke Države
Rachel Eschenbacher	Sjedinjene Američke Države
Thomas Gallagher	Sjedinjene Američke Države
Kathyrne Harper	Sjedinjene Američke Države
James Heilman	Sjedinjene Američke Države
Lesley Israel	Sjedinjene Američke Države
Mary Judy	Sjedinjene Američke Države
Juozas Kazlas	Sjedinjene Američke Države
Scott Lang	Sjedinjene Američke Države
Karen Levine	Sjedinjene Američke Države
Marie-Celeste Marcoux	Sjedinjene Američke Države
Kathryn McLaughlin	Sjedinjene Američke Države
Philip McMahon	Sjedinjene Američke Države
Steven Moran	Sjedinjene Američke Države
Michael Mozur	Sjedinjene Američke Države
Alexander Nicholas	Sjedinjene Američke Države
Molly O'Neal	Sjedinjene Američke Države
Robert Ravenscraft	Sjedinjene Američke Države
Carol Wahl	Sjedinjene Američke Države
Timothy Wahl	Sjedinjene Američke Države
Ernest Wickersham	Sjedinjene Američke Države
Kutina Williams	Sjedinjene Američke Države
Branko Dekleva	Slovenija
María Pilar Cascón Ansotegui	Španija
Serra Gemma Casadevall	Španija
Jesús Antonio Cortiñas-Guntín	Španija
Laura García López	Španija
Javier Ochoa Picón	Španija

Cecilia Aengelid	Švedska
Tomas Worsoe Andersen	Švedska
Kari Berg	Švedska
Sven Tommy Bringholm	Švedska
Siv Caesar	Švedska
Hillevi Ekberg	Švedska
Berndt Ekholm	Švedska
Ulrich Larsson	Švedska
Arvid Anders Liden	Švedska
Anna Lidstrom	Švedska
Karl Lindberg	Švedska
Tina Lundh	Švedska
Lennart Myhlback	Švedska
Kajsa Norman	Švedska
Hans Nareskog	Švedska
Helena Olsson	Švedska
Preben Rydin	Švedska
Tomas Sjöberg	Švedska
Mattias Wandler	Švedska
Christian Wohler	Švedska
Marko Wramen	Švedska
Sofia Zitouni	Švedska
Hanna Vera Bodenmann	Švicarska
Michele Calastri	Švicarska
Fabrizio Mario Giuseppe Comandini	Švicarska
Tim Guldinann	Švicarska
Martin Minder	Švicarska
Otto Pfister	Švicarska
Saxer Andrea Rauber	Švicarska
Barbara Dätwyler Scheuer	Švicarska
Skeie Dimka Stantchev	Švicarska
Mehmet Ugur Ekinci	Turska
Leslie Barnfield	Ujedinjeno Kraljevstvo
Kimberley Best	Ujedinjeno Kraljevstvo
Alexander Conway	Ujedinjeno Kraljevstvo
Anne Cottringer	Ujedinjeno Kraljevstvo
Anthony Crombie	Ujedinjeno Kraljevstvo
Terence Duffy	Ujedinjeno Kraljevstvo
Alexander Folkes	Ujedinjeno Kraljevstvo
Brian Gifford	Ujedinjeno Kraljevstvo
Jill Goldsmith	Ujedinjeno Kraljevstvo
Mark Guthrie	Ujedinjeno Kraljevstvo
Adrian Ianson	Ujedinjeno Kraljevstvo
Valerie Kaye	Ujedinjeno Kraljevstvo
Geoffrey Lawler	Ujedinjeno Kraljevstvo
Richard Meares	Ujedinjeno Kraljevstvo
Olufemi Ogundipe	Ujedinjeno Kraljevstvo
Bernard Quoroll	Ujedinjeno Kraljevstvo
Kiron Reid	Ujedinjeno Kraljevstvo
Michael Sander	Ujedinjeno Kraljevstvo
Valerie Solomon	Ujedinjeno Kraljevstvo
Anthony Talbot	Ujedinjeno Kraljevstvo
Maureen Taylor	Ujedinjeno Kraljevstvo
Simon Woodcock	Ujedinjeno Kraljevstvo
Richard Wright	Ujedinjeno Kraljevstvo
Wiktoria Wislowska	Ukrajina

Dugoročno angažovani posmatrači
Izborna posmatračka misija ODIHR – Tim u sjedištu

Peter Tejler	Šef misije	Švedska
Anna Papikyan		Armenija
Vasil Vashchanka		Bjelorusija
Elissavet Karagiannidou		Grčka
Kakha Inaishvili		Gruzija
Alessandro Rotta		Italija
Ahmad Rasuli		Kirgiška Republika
Valeriu Mija		Moldavija
Johannes Schmeets		Nizozemska
Tomasz Janczy		Poljska
Kira Kalinina		Ruska Federacija
Martina Barker-Ciganikova		Slovačka
Ivan Brezina		Slovačka
Anders Eriksson		Švedska
Farrukh Juraqulov		Tadžikistan

ODIHR IPM Dugoročno angažovani posmatrači

Dita Bicanovska	Češka Republika
Žaneta Vencourová	Češka Republika
Jan Philip Schunck	Danska
Iida Liisa Emilia Merenmies	Finska
Mathieu Lemoine	Francuska
Stephanie Marie Jeanne Marsal	Francuska
Bernard Michael Daly	Irska
Viola Giuliano	Italija
Aldo Tenisci	Italija
Van Rhijn Ruth	Nizozemska
Annie-Lise Mjaatvedt	Norveška
Gunnhild Anett Naas	Norveška
Petra Bornhoeft	Njemačka
Thomas Leszke	Njemačka
Barbara Ann Davis	Sjedinjene Američke Države
Octavius Pinkard	Sjedinjene Američke Države
Maximo Juan Prades Barcelo	Švedska
Tommy Bernt Karlsson	Švedska
Sigrid Marie Utterman	Švedska
Paul-Henri Bischoff	Švicarska
Jon Cristian Sandi	Švicarska
Cornelia Steiner	Švicarska

O ODIHR

Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) je glavna institucija OSCE-a za pružanje pomoć državama članicama “da osiguraju puno poštivanje ljudskih prava i osnovnih sloboda, da se pridržavaju vladavine prava, da unapređuju principe demokratije i (...) da grade, jačaju i štite demokratske institucije, kao i promoviraju toleranciju širom cijelog društva” (Helsinški Dokument 1992). Ovo se zove ljudska dimenzija OSCE-a.

ODIHR, sa sjedištem u Varšavi (Poljska), formiran je kao Ured za slobodne izbore na samitu u Parizu 1990. godine i počeo je sa radom u maju 1991. godine. Godinu dana kasnije je ime Ureda promijenjeno kako bi se odrazio prošireni mandat koji je obuhvatio i ljudska prava i demokratizaciju. Danas ima više od 150 zaposlenih.

ODIHR je vodeća agencija u Evropi u oblasti **posmatranja izbora**. Svake godine koordinira i organizira raspoređivanje na hiljade posmatrača kao bi se procijenilo da li se izbori u regiji OSCE-a provode u skladu s obavezama i opredjeljenjima OSCE-u, drugim međunarodnim obavezama i standardima za demokratske izbore te sa domaćim zakonodavstvom. Njegova jedinstvena metodologija omogućava dubinski uvid u izborni proces u njegovoj cijelosti. Putem projekata pomoći, ODIHR pomaže zemljama učesnicama da unaprijede svoj izborni okvir.

Aktivnosti **demokratizacije** Ureda obuhvataju: vladavinu prava, zakonodavnu podršku, demokratsko upravljanje, migracije i slobodu kretanja, kao i jednakost spolova. ODIHR godišnje implementira brojne ciljane programe pomoći, težeći razvoju demokratskih struktura.

ODIHR također pomaže zemljama članicama u ispunjavanju njihovih obaveza da unaprijede i štite **ljudska prava i temeljne slobode** u skladu s obavezama iz ljudske dimenzije OSCE-a. Ovo se ostvaruje radom sa raznim partnerima u cilju promicanja saradnje, izgradnje kapaciteta i davanja stručnog znanja u tematskim oblastima, uključujući ljudska prava u borbi protiv terorizma, jačanje zaštite ljudskih prava trgovanih osoba, edukaciju i obuku o ljudskim pravima, monitoring i izvještavanje o ljudskim pravima, i ljudska prava i opću sigurnost žena.

U okviru oblasti **tolerancije i nediskriminacije**, ODIHR daje podršku zemljama učesnicama u jačanju njihovog odgovora na zločine iz mržnje i slučajeve rasizma, ksenofobije, antisemitizma i drugih oblika netolerancije. Aktivnosti ODIHR-a u vezi s tolerancijom i nediskriminacijom su fokusirane na sljedeće oblasti: zakonodavstvo, obuka agencija za provođenje zakona; monitoring, izvještavanje i naknadne radnje kao odgovor na zločine i slučajeve motivirane mržnjom, kao i obrazovne aktivnosti u cilju promovisanja tolerancije, poštovanja i međusobnog razumijevanja.

OSCE/ODIHR daje savjete zemljama članicama o njihovim politikama o **Romima i Sintima**. Unapređuje izgradnju kapaciteta i umrežavanja među zajednicama Roma i Sinta te potiče učešće predstavnika Roma i Sinta u tijelima koja donose politike.

Sve aktivnosti ODIHR-a se provode u neposrednoj koordinaciji i saradnji sa zemljama članicama OSCE-a, institucijama i terenskim aktivnostima OSCE-a, kao i drugim međunarodnim organizacijama.

Više informacija je dostupno na Internet stranici ODIHR-a (www.osce.org/odhr).